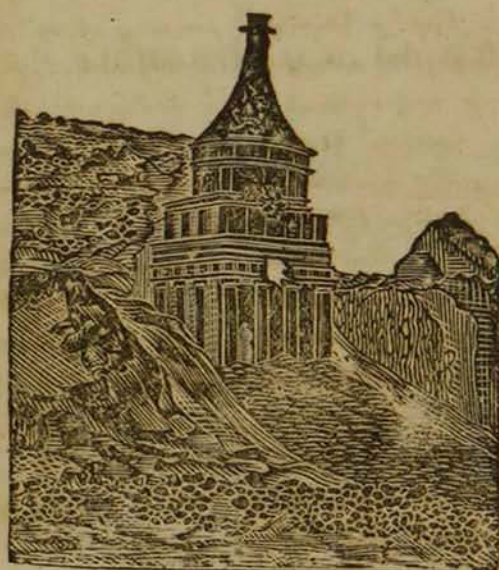

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԼՁԳԵՅԻՆ, ԲԵՆԵՍԻՐԵԿԸՆ, ԳԲԵԳԻՏԵԿԸՆ
ԵՒ ՔԵՂԸՔԵԿԸՆ

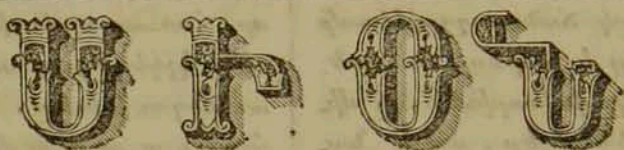
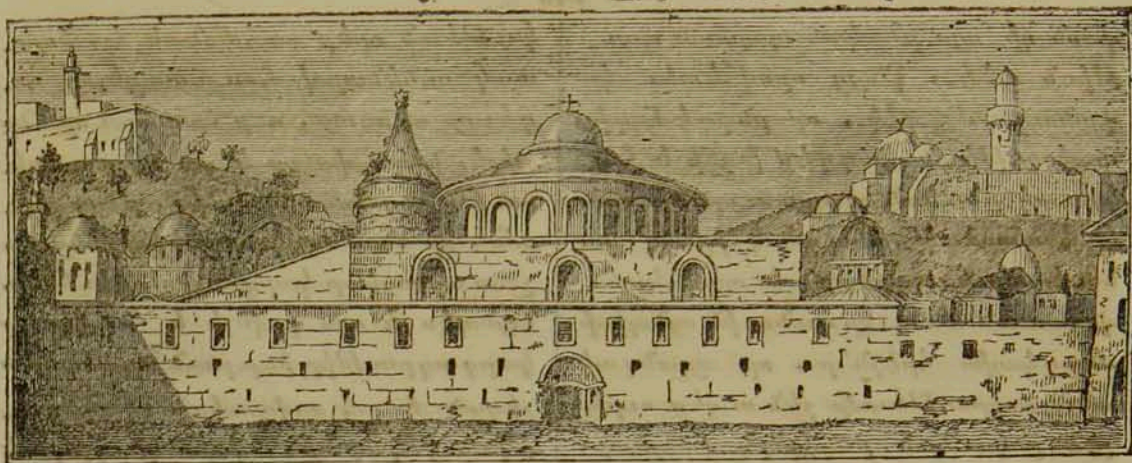
ՎԵՑԵ ԲՈՐԴ ՏԱՐԻ
ՇՐԶԱՆ ՄԻԼՄԵԼՅ

ՅԵՐՈՒՍԵԼԻՄ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1871

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ՏՄԻԻ
ԹԻԻ 7.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՅՈՒՆԻՍ 31.
1871.

Ա.Զ.Գ.Ա.ՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԱՔԵԼԱՊԱՇՏՈՆ Ս. ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԵՒ ԳԵՐԱՊԱՏԻՒ Ս. ՀԱՐԲ

« Յիշեցեք ջառաջնորդս ձեր որք խօսեցան ձեզ
ջբանն Աստուծոյ, հաշեցեալք յեջս գնացից նոցա՝
նմանոցք եցերուք հաւատոցն » • ԵՐԲ. ԺԳ. 7.

ԲՈՒՌՆ ղգացում մի է, որ երկ-
չոտ ու պատկառող բնութեանս հա-
կառակ կը բռնադատէ զիս այսօր բար-
ձրանալ բանախօսութեան բեմիս վը-
րայ և ՚ի ներկայութեան ակնածելի
ակմբիս երկու խօսք ընել։ Այս ըզ-
գացումը նուիրական է, ուստի ինձ
համար անդիմադրելի երեւցաւ, ո-
րով մուսացայ իմ բոլոր թերութիւն-
ներս և համարձակութիւն առի յա-

ւետ Ձեր ներողամտութեան ապա-
ւինելով քան թէ իմ յաջողակութեան,
զոր չունինալս քաջ գիտեմ։ Ուրեմն
այս իմ պակասութիւնս թող լեցնէ
իմ ղգացմանս սրբութիւնը, որ երախ-
տագիտական է, և զոր կը ղգամ ան-
մահ բարերարաց վսեմ յիշատակին
համար, և թող քաջալերէ զիս Ձեր
յօժարակամ ունկնդրութիւնը, զոր
ինձ համար վեհանձնական շնորհք մի
կը համարիմ։

Ամադրոյս նախորդ թուով խոստացած էիք
հրատարակել սոյն ճառը, որ խօսուած է Ժա-
ռանգաւորաց վարժարանի պարգեւաբաշխութեան
օրը, և ահաւասիկ կը կատարենք մեր խոստմուն-
քը։ Ծ. Խ.

Արդէն մեր գիտակցութիւնը կ'ու-
սուցանէ մեզ և մեր խիղճը կը բռնա-
դատէ որ մեզ օգտակար եղող ան-
ձանց բարեօք փոխադրինութիւն ընենք,

վասն զի այս բնական պարտաւորութիւն մ'է : Բայց որովհետեւ կը գտնուին մարդիկ , որ ընդդէմ գիտակցութեան , ընդդէմ խղճի և հակառակ բնական պարտաւորութեան կը համարձակին մոռանալ իրենց այս նուիրական պարտքը , և որովհետեւ գտնուած են ու կը գտնուին այնպիսի մարդկային հրէշներ , որ այլանդակ անձնաօրրութեամբ չեն ուզեր ուրիշ չէն ընդունած բարիքնին ճանչնալ , որք ոչ միայն լոկ ճանաչողութեամբ չեն յարգեր , այլ և չարեօք և ատելութեամբ ալ կը փոխարինեն , ոչ միայն 'ի բարին չեն յիշեր , այլ և նախանձու կրիւք վարակեալ կը զրպարտեն և կը բամբասեն , որով կը վշտանան բարեսէր սրտերը եւ գրեթէ կը սպառի մարդկան սրտին մէջէն բարեսիրութեան գեղեցիկ զգացումը . ուստի 'մարդկան ազգի բարութեան և առաքինութեանց թշնամի այս ապաշտորհ հրէշներն ուղղելու համար Լստուած սրբագործեց այս բնական պարտաւորութիւնը յատուկ պատուիրելով թէ « Օրախոսիս բարերարաց մի մոռանայք , » նոյնպէս և ահա Պողոս Ս . Լուաբեալը , որ Բերիտոսի բերնով կը խօսէր , մասնաւորապէս կը պատուիրէ մեզ յիշել մեր առաջնորդները , իբր երախտաւորներ , և որպէս զի որ և իցէ առաջնորդ չի հասկընանք , կը մասնաւորէ և կը յատկացնէ ըսելով . « Որք խօսեցան Ձեզ զբանն Լստուծոյ , » այս ալ բաւական չխեղելով կը սորվեցնէ նաև թէ զանոնք յիշելով ինչ պէտք է շահինք . ուստի կ'աւելցնէ , « Հայեցեալք յերս գնացից նոցա՝ նմանողք եղբրուք հաւատոցն : »

Բերիտոսի սուրբ Լիկեղեցին ալ այս պատուէրին համեմատ առաքինի և աստուածահաճոյ անձանց յիշատա-

կութեան օրեր սահմանած է , նպատակ ունենալով հաւատացելոց հոգեւոր օգուտը , ուր պարտաւոր ենք յիշել նոցա վարքը և անոնց առաքինութեանց նմանող լինել . բայց ամեն , որ ժամանակ անցնելով ինչպէս շատ օգտակար կարգադրութիւններ , նոյնպէս և այս գովելի և հարկաւոր կարգադրութիւն իւր բուն նպատակէն շեղած և լոկ սովորական արարողութիւն է դարձած . վասն զի , իրաւ է որ հաւատարմութեամբ կը կատարենք Լիկեղեցւոյ սոյն ամենապիտանի աւանդութիւնը , բայց բնաւ անկէ հոգեւոր օգուտ մը քաղել չենք գիտեր : Լսեն ատեն կը տօնենք շատ սրբոց անուններ , առանց իսկ ճշդիւ անոնց գործերը գիտնալու և անոնց առաքինութեան նմանիլ ջանալու : Լսօր ալ Հայաստանեայց սուրբ Լիկեղեցին ըստ սովորութեան կատարեց երկու անգուգական բարերարաց տօնը , իսկ մանկունք եկեղեցւոյ մասնաւոր հանդիսիւ կ'ուզեն փառաւորել իրենց բարերար առաջնորդաց քաղցր յիշատակը : Լս երկու ճրչմարիտ առաջնորդներն են սուրբն Սահակ և Սեբուստի , որք երկու լուսապայծառ ջահեր են միշտ սուրբ Լիկեղեցւոյ մէջ և Հայ ազգի մտաւոր պայծառութեան համար մշտաւառ արեգակունք : Բայց եթէ ճրչմարիտը խօսել հարկ է , ցաւօք սրտի կ'ըսենք , որ տակաւին սոքա իրենց բուն արժանեաց համեմատ նշանակութիւն չեն ստացած , ոչ Լիկեղեցւոյ և ոչ Լիկեղեցիի հանդէսներու մէջ , մինչդեռ խումբ մի անձանօթ անուններ առաւել նշանաւոր կերպիւ կը տօնուին , այլ սոքա նշանաւոր են մեզ համար ըստ ամենայնի , օսկայն խիստ անյայտ կերպիւ կ'անցնի իրենց յիշատակը և ազգը չի՛ ճանչնար իւր բա-

րերարքը, առաջնորդ են մեզ սրբա ի-
րենց լուսաւոր վարդապետութիւն ու
առաքինի գործքերովը, ուստի պար-
տաւոր ենք այսօր հանդիսաւոր յիշա-
տակաւ պատուել զանոնք և համա-
ռօտակի նոցա կեանքը քննելով նմա-
նող լինել իրենց աստուածահաճոյ
գործոց :

Հայաստան աշխարհը կը տագնա-
պէր խռովութեանց և անկարգու-
թեանց մէջ, և իւր երկրորդ հարստու-
թեան, Մշակութեան գահուն կոր-
ծանու մօտեցած էր: Մտանի թըշ-
նամիներ մէկ կողմէն, արտաքին բռ-
նաւորներ միւս կողմէն, Հայոց ծու-
ծը ցամքեցնելու և արիւնք քամելու
կը ճգնէին: Յունաց նենգութիւնը
և Պարսից բռնութիւնը շատ մը ներ-
քին խռովութիւններու և երկպա-
ռակութիւններու պատճառ տալով՝
ազգը ալետանջ ծովու նման կը տա-
տանէր: Այնուազ անկայուն վիճակի
մէջ էր նաեւ ազգի մտաւոր ու բա-
րոյական վիճակն ալ. վասն զի ազգա-
յին լեզուին յատկութեան համեմատ
նշանագիր չունենալով, Պարսից Մ-
սորուց և Յունաց գրերը կը գործա-
ծէին, որք չէին կարող պէտք եղածին
պէս մէր ճոխ հնչմանց ձայներուն յար-
մարել: Երկեզեցոյ մէջ Սուրբ Պիլքը
օտար լեզուաւ կը կարդացուէր, զոր
ժողովուրդը չհասկնալով չէր կարող
օգուտ քաղել, որով օր աւուր հաւա-
տոյ ջերմութիւնը կը սառէր, բար-
քերը կ'ապականէին, մինչեւ անգամ
ազգայնութիւնը կործանման վիճակի
մէջ կը գտնուէր:

Եւ հայաստի վտանգաւոր ժամա-
նակի մէջ տիեզերաց վրայ հսկող՝ ա-
խախտման թիւր ի գութ շարժեցաւ և
խրկեց մեզ սուրբ Վրիգորի սերուն-
դէն մնացող վերջին շառաւիղ Պահլա-
ւունի համբաւոր Սուրենայ տոհմէն

սուրբն Սահակ սրբութեւը, որ իւր
սրտաքին բարեվայելուչ կազմութե-
ն և դիմաց պայծառութեան ու վսե-
մութեան հետ՝ կատարեալ էր նաև
հոգւոյ ազնուութեամբ: Սա իւր
սուրբ Նախնեաց բոլոր պանծալի ա-
ռաքինութեամբք զարգարուած, ահ-
նածելի և պատկառելի էր ամենուն,
ոչ միայն իւր ազգին, այլ և օտարաց
և բարբարոսաց անգամ... արդարև
սուրբն Սահակ, իւր հոյակապ նախ-
նեաց լաւութեանց բոլոր հանգա-
մանքներն իւր անձին վրայ եւ բո-
լոր կենացը մէջ փայլեցուցած լինե-
լով, արժանապէս կոչեցաւ ի բարձր
պատիւ ծայրագոյն քահանայապե-
տութեան, որով իւր առաքինու-
թեանց ընդարձակ ասպարէզ բաց-
ուելով, սկսաւ իւր իմաստուն կա-
ռավարութեամբը, ազգու խօսքերովը
և անարատ վարուքը շատ բարեկար-
գութիւններ հաստատել, և ամենուն
հայելի ու բարի վարուց օրինակ հան-
դիսանալ: Իւր Հարց հարազատ որ-
դին և նոցա նախանձելի բարեմտ-
նութեանց ճշգրիտ նմանող լինելով՝
իրաւամբ ժառանգեց նոցա փառքն
ու սրտիւր. իմաստուն ճարտարա-
պետ եղաւ մեր ազգի համար. վասն
զի ազգայնութեան խարխուլ չէնք
հաստատուն հիման վրայ կանգնեց,
ուրեմն յաւերժ յիշատակաց արժանի
առաջնորդ մի է սա. ուրեմն նորա
հետոյը կարող ենք աներկիւղ հետե-
ւելու, վասն զի զմեզ յանմահութիւն
առաջնորդելու համար հմուտ է եր-
կնից ճանապարհին, հմուտ է նաեւ
երկրի վտանգաց: Իսկ սուրբն Սե-
րովբ, առաքինի ծնողաց զաւակ, հա-
ւատոյ և քաղաքականութեան իմաս-
տից մէջ քաջախարժ, ուշիմ և հան-
ճարեղ լինելով, նախ մեծին Ներսիս
սի ժամանակ հայրապետական վեհա-

բանի մէջ նստարու թեան պաշտօն վա-
րեց և համբաւն հռչակեցաւ, յե-
տոյ երանելոյն վախճանելէն զինի՝
մեր Մաւան անուն հաղարտակեալին
խնդրանօք և թախանձալիր աղաչանօք
յանձն առաւ Հայոց թագաւորաց
գիւանադարձութեան պաշտօնը, ուր
սուրբ և հաւատարիմ կենօք, հանձա-
րեղ մտօքն ու լեզուագիտութեամբ
ակնածելի եղաւ ամենուն եւ շատ
փառք ու պատիւ ստացաւ:

Բայց որովհետեւ նորա հոգին կը
ճանաչէր ճշմարիտ կեանքն ու անեղ
ծանելի փառաց յարգը, նորա միտքը
լուսաւորուած էր ճշմարիտ լուսա-
ւորութեամբ, վասն որոյ արդէն առ-
ուչինչ կը համարէր իրեն տրուած պա-
տիւները, և կարծես այն ամենը իւր
մաքրասուն հոգւոյն տաղտկաւ թիւն
կը պատճառէին, ուստի ձանձրացած
կենցաղոյս անուրի հոգերէն, Յիսուսի
քաղցր լուծն ընտրելով առանձնացաւ
և աշակերտներ ժողովելով կ'առու-
ցանէր նոցա՝ աստուածային օրէնք-
ներն ու յաւիտենական իմաստու-
թիւնը: Այս նոր վիճակը մեծ ազ-
դեցութիւն ըրաւ իւր վրայ, վասն զի
փորձով տեսաւ որ օտար տառեր գոր-
ծածելով դրականութիւնը ամուլ կը
մնար կամ խիստ դանդաղ և դժուա-
րաւ կը յառաջանար: Այս մտային
քայլերու հաշմութիւնը տեսաւ Սեւ-
րովը և սաստիկ զննացաւ. ուստի այս
առանձնութեան մէջ մեծամեծ գոր-
ծեր արտադրելու համար վսեմ խոր-
հուրդներ յղացաւ, իւր անբիծ հո-
գին աշխարհային զբաղումներէ թե-
թեւցած՝ կը թեւադրէ իրեն, որ ազգին
հիմնական պիտոյքն հոգայ և անոր
հաստատուն բարիք մատակարարէ,
նշանագիր հնարելով: Եւ արդարեւ
սուրբ Սեւրովեայ պէս բանիբուծ անձ
մի այսպիսի մեծ և փառաւոր գործ

մի կատարելու արժանի էր, վասն զի
Խորենացւոյն ըսածին պէս՝ «Իւր ժա-
ռմանակի բոլոր առարկաներէն աւելի
ոգեբաղանց էր. ումբարտաւանութիւն
ոռ մարդահաճութիւնը նորա վա-
րուց մէջ չըկրցին մտնել, այլ ընդ-
ո հակառակն հեղ, բարեխորհուրդ և
ո բարեացակամ էր, երկնայնոց բնու-
թեամբ զարդարուած կը փայլէր,
ոքանի հրեշտակի նման կերպարանք
ոունէր, մտօք բեղմնաւոր, բանիւք
ո պայծառ և գործով ժուժկալ էր,
ոմարմնով խիստ վայելչադիր, խոր-
ո հրդակցութեամբ մեծ, հաւատքով
ոռւղիղ, յուսով համբերող, սիրով
ոանկեղծ և անձանձրոյթ ուսուցիչ
ո էր»:

Ս. Սեւրովեայ այսչափ փառաւոր
և գովելի բարեմասնութեամբ զար-
դարուած լինելը՝ այնպիսի հաւատա-
րիմ ճշմարտաւէր անձէ մը վկայուե-
լով ամեն տարակոյս կը փարատէ. մա-
նաւանդ եթէ ստոյգ է որ պատճա-
ռին որպիսութիւնը գործէն կը ճանչ-
ցուի, ահա նոյն աղետամիտ, առա-
քինի և հանձարեղ ծերունին, այս
վկայութիւնը սուսող Սովետա Խորե-
նացին, Սեւրովեայ բաղմաթիւ աշա-
կերտներէն մին է: Երբ ահա յայտ-
նապէս տեսանք որ Սահակ և Սեւ-
րովը ճշմարիտ և արժանաւոր առաջ-
նորդներ են մեզ: Եւ ո՞վ է որ այս-
պիսի բանիւ և արդեամբք վկայուած
իմաստուն և բարեսէր առաջնորդաց
նմանիլ չուզէ, որոց առաջնորդած
ուղին ըստ ամենայնի ապահով է:
Բայց մենք բիւ մ'ալ խօսքերնիս յա-
ռաջ տանինք:

Սահակ և Սեւրովը երկնաւոր
վարդապետին ճշմարիտ աշակերտք,
անձնադիր և քաջ հովուին անվրէպ
նմանող, իրենց անձանց վտանգովը
ազգին փրկութիւնը կը հոգան: Վասն

ղև Սահակ պարսկային գաղանին, Շապուհ բռնակալին, ժանեաց կը մատնուի. այլ իբր նոր Բանիէլ կը փրկուի գիշատիչ առիւծներու մահաւոր ճիրաններէն, և իւր առաջարկութիւն ընդունելով փառք կը դառնայ իւր հայրապետական աթոռը:

Իսկ Սեսրովը լսելով Սահակայ հայրապետական աթոռ նստիլը, ուրախութեամբ լեցուած կուգայ նորամօտ և սիրտն անհանգիստ ընող խորհուրդը կը յայտնէ, հայերէն գիր չըլլալուն ախուր հետեւանքը կը բացատրէ և գիր հնարելու առաջարկութիւն կ'ընէ, և ահա սուրբ Հայրապետը իւր խորհրդոց համակիր և քաջալեր տեսնելով երկնային բերկրութեամբ կը լեցուի, իբրեւ պողպատ և կայծքար իրար կ'ընդհարին և մթութեան մէջ լոյս կը ցոլացնեն, համակամ խորհրդակցութիւնը կամ բարի խորհրդոց միացումը փրկութիւն և կեանք կուտայ:

Լյս առ թիւ չմունանք նաեւ յիշել Սառնապուհ աղնուամիտ եւ ուսումնասէր թագաւորը, որ բանիւ և արդեամբ ձեռնտու եղաւ սրբոց մեծ և կարեւոր խորհրդոյն:

Յետ այսորիկ սուրբն Սեսրովը վարդապետական բարձր պաշտօնն ընդունելով եւ սուրբ Հայրապետին հետ եռանդեամբ աղօթելով վերբաւորին առանձնացաւ և անտանելի աշխատութեամբ սկսաւ զբաղիլ:

Սուրբն Սահակ իմաստուն և պերճաբան վարդապետութեամբ ժողովրդեան վարքը ուղղելու և սրբերը սրբելու կ'աշխատի, եկեղեցւոյ մանկանց սիրտն ու միտքը դալիք փրկութիւնն ընդունելու կը պատրաստէ, իբր նոր Կարապետ ձայն բարբառոյ յանապատի կը տեսնուի Հայաստանի մէջ:

Իսկ սուրբն Սեսրովը գիշեր և ցօրեկ ճգնութեամբ, սահօք և աղօթիւք կ'աշխատի գրեր ստեղծել, և տեսնելով որ միայնակ ՚ի գլուխ հանել անհնար կը լինի, խոնարհ հոգեով և խոհեմ դատողութեամբ իմաստնոց խորհրդոյն կը դիմէ, ծով ու ցամաք անցնելով անպայման վտանգներու դէմ կը մաքառի: Սիջադետք, Լսորիք, Բիւզանդիոն իւր սովորական ճանապարհները կը լինին, ազգին փրկութեանը ծարաւած աստ և անդ կը դիմէ աներկիւղ. ոչ տօթէն կը վախնայ և ոչ ցուրտէն, ոչ աւազակներէ և ոչ որ և իցէ պատահարէ, վասն զի երեք անընկճելի զէնքեր և ամենաբոյժ դեղեր իւր հետն ունէր, այսինքն հաւատոյ անխորտակելի վահանը, յուսոյ անդրդուելի խաւրիսը և սիրոյ կենդանացուցիչ ջերմութիւնը. ուր թողունք հապա առ տուածեղէն տառից իմաստութեան բոլոր սպառազինութիւնները, որովք զոհաւորութեամբ ազգին փրկութեան համար վտանգներու դէմ շահատաւ կիլ կը փութայ:

Լյս ամեն դժուարութեանց սիւրով կը համբերէ և արիաբար կը տուկայ, կ'անցնի փուշերուն և քարերուն վրայէն, իբր անուշահոտ ծաղկանց վրայէն, սակայն բոլոր ճիգը ապարգիւն կը լինի. քանզի մարդկային բոլոր հնարքը կը տկարանան եւ իւր բաղձանքն ապարգիւն կը մնայ, թերեւս Նախախնամութենէն այսպէս տնօրինուած էր, որպէս զի ինքն ըլլայ այս փառաց ժառանգ ՚ի վարձ իւր վնեմ առաքինութեանց:

Ուստի մարդիկներէն ակնկալութիւն չմտալով կը դիմէ վերստին առ տուածային շնորհաց օգնութեան. և Լսուած, որ մարդկան սրտի ուղղութեան և անխոնջ ջանասիրութեան

նայելով բնաւ անխորձ չի թողուր ,
(մանաւանդ երբ ակ մարդկային կարողութիւնը կը տկարանայ , իսկոյն կը ղղկէ իւր մեծ զօրութիւնը և կը պըտակէ բարի աշխատութիւնը) օգնութեան հասաւ ահա և սրբոյն Սեւրովբայ , վասն զի մինչդեռ երանելին , իւր բորբոքեալ խորհրդոց մէջ հըռգեհուած՝ քիչ էր մնացեր սր տոչորի և սպառի , մինչդեռ այս եռանդով վառուած աղօթքի մէջ էր , յանկարծ լուսոյ զմայելի ճառառայթներ կը սփռին իւր չորս կողմը , Լէ ինչ զարմանք , անպատում հրճուանօք լեցուած կը դիտէ և ահա աջ ձեռք մի կը տեսնէ , որ վիմի վրայ կը գծէր այն տառերը որուն կը տենչար իւր հոգին , բայց առաւել զարմանալին այն է , որ այս սքանչելի տեսլամբ , թէ տառերուն ձեւերը , թէ հնչմունքը և թէ փաղառութեան հանգամանքները այնպէս կը տպաւորուին սրտին վրայ , որ կարծես թէ տարիներով վարժած և ունակացած էր : Տերմեռանդն սիրով և երախտագիտութեւ շնորհակալ կը լինի Տիրոջմէն , և այսպէս ընդունելով երկնսպարգեւ տառերը կը փութայ երանելին շուտով սովորեցընել իւր հետ գտնուող ուշիմ աշակերտաց և կը սկսին դրբեր թարգմանել , քանզի սաստիկ ձմեռն լինելուն չէին կարող անմիջապէս Հայաստան դառնալ :

Իսկ ժամանակն հասնելուն պէս ածաղարանօք կ'ուղեորի դէպ ի Հայաստան տանել իւր նորագիւտ գանձը և ամբարել Հայ մանկուոյն մը տաց հաւատարիմ գանձարանին մէջ :

Ըհա կուգայ Սեւրովբայ իւր հետն ունենալով երկնատուր գրերը և նոյն գրերով թարգմանուած նոր կտակարանը , և ուրիշ գրքեր : Օհ ուրեմն , ելէք ընդառաջ զաւակունք Հայաստանի , որ ջունցէք ձեր լոյսը , գրիկէ ,

ցէք ձեր կեանքը և սիրով ընդունեցէք ձեր բարոյական փրկութիւնը :

Հասաւ Սեւրովբայ գալտեան լուրը Հայաստան . սուրբն Սահակ և արքայն Սահակապուհ լսելով գըրոց գիւտը , անպատում սւրախութեամբ կը լեցունին , կը մտնէ սուրբն Սեւրովբայ Հայաստան , և փառօք ու պատուով կ'ընդունուի . կը բացուին այնուհետեւ բազմաթիւ դպրոցներ և առատապէս կը փայլէ Հայ մանկուոյն իւր մայրենի լեզուին քաղցրութիւնը և հոգի կ'առնու Սուրբ Սրոց ընթերցմամբ : Երգեօք արժան է յիշել այս տեղ Յունաց նենգամիտ չարութիւնը , որ չթողին և երկար ժամանակ արգելք եղան երանելաց : Յոյնք աղգակործան խորհրդով չէին թողուր որ իրենց իշխանութե տակ եղող Հայերուն սովորեցընեն իրենց սեպհական գրերը . բայց ինչ հարկ կայ յիշել նոցա այս եղբայրատեաց գործը և յուղել աղգասէր սրտերը , քանի որ այն արիասիրտ արթուն հովիւները , անվհատ և ժրջան մը շակք այգւոյն Լիկեղեցւոյ սուրբն Սահակ և Սեւրովբայ ջանիւք , թախանձանօք և խոհական միջոցներով յաջողեցան իմաստութեամբ յաղթանակել նենգութեան և այն տեղ ալ ծաւալեցին Հայ գրականութիւնը :

Թողունք այս ամենը և տեսնե՛ք թէ ուր կը սլանայ Հայաստանի հըրեշտակը , իւր հոգւոյն թեթեւ թեւերուն վրայ առած լոյսն ու կեանքը՝ ուր կը դիմէ արդեօք : Օարմանալի հակապատկեր են Յոյնք և Սեւրովբայ , Յոյնք մեր գրերը մեղնէ կ'արգիլեն , բայց ահա Սեւրովբայ կը փութայ Սրաստան և Լիւանից աշխարհը , նոցա լեզուին հանգամանաց համե-

մատ նշանագրերը կը ստեղծէ, կ'ուսուցանէ և կը կրթէ: Այն վայրէնամիտ Աղուանից ազգը աննկարագրելի արագութեամբ կը փոխուի, ուսմամբ և կրթութեամբ կը զարգանայ, կարճ խօսքով, ըստ Առաքելոյն՝ «Ամեն կողմ կը վազէ Սեբուլը, և մեն տեղ կը հասնի Քրիստոսի Աւետարտնաւ, և ամեն դռներ կը բացուին Տերամբ իւր առջեւ, Աստուծոյ գիտութեան անուշահոտութիւնը ամեն տեղ կը ծաւալէր» Բ. Կր. Բ. 12-14: Ժողովուրդը իւր լեզուով կը լսէր Լիւդեցւոյ պաշտամունքը և կը սովորէր Սուրբ Գիրքը, անխոնջ աշխատութեամբ և աննախանձ մատակարարութեամբ սրբոյն Սեբուլայ: Ձեզ կը թողում հիմա Սեբուլայ և Յունաց մէջ ուղիղ համեմատութիւն ընելը:

Հայաստան աշխարհի նոր Սովսէսներ եղան Սահակ և Սեբուլը, որ ժողովուրդը տգիտութեւ և բռնութեան Փարաւոնի ձեռքէն ազատելով առաջնորդեցին ճշմարիտ ազատութեան և աստուածային իմաստութեան Աւետեաց երկիրը, ձեզքեցին, պատառեցին նախանձու և բռնութեան ծովերը և անվնաս անցուցին Հայ մանկտին յայն կողմն ապահովութեան, և թողին, որ ազգային ազատ գրականութեան մէջ աներկիւղ ձեմեն: Սովսէս ապառաժը պատուեց և ջուր հանեց, և սորա ապառաժէն աւելի կարծր քարացեալ սրտերը կակղացուցին, յորոց սխաւ բղիխլ աստուածային իմաստութեան կենդանարար ջուրը:

Արգարեւ՝ յաւերժական յիշատակաց արժանի են Սահակ և Սեբուլը, ոչ միայն իրենց վսեմ առաքինութեց, վարուց սրբութեան և գովելի աշխատութեան համար, որով երկուքն

ալ երկնային տեսեան արժանացան այլ և նոյն իսկ իրենց գերազանց և անհամեմատ արդեանց համար, որով մինչ ցարդ անմահ մնացին և ցյաւխտեան պիտի մնան. վասն զի ահա կը տեսնանք, որ նորա միշտ մեզ հետ կը խօսին և Աստուծոյ խօսքը մեզ կ'աւանդեն, թէ իրենց այլ և այլ գրուածքներովն ու հոգեբուղիս ճառերով Աստուծոյ կամբը մեզ կ'ուսուցանեն, և թէ իրենց արդեամբը՝ Սարգարէք և Առաքեալք հայերէն կը խօսին մեզ հետ: Ահա նոյն ինքն ամենաբարին Աստուած կը հաճի իւր կամբը հայերէն գրով և հայերէն լեզուաւ յայտնել մեզ: Աստուածաշունչ Սուրբ Գիրքը հին և նոր Կտակարանը հայերէն կը կարդանք, և որոն պարտական եմք այս շնորհքը, եթէ ոչ սրբոյն Սահակայ և Սեբուլայ:

Իայց ինչո՞ւ կ'երկարեմ խօսքս, միւթէ նորա հռչակուելու համար իմ տկար լեզուիս կը կարօտին. միթէ իմ ցուրտ ու ցամաք գրիչս կարող է նուցա սրժանեաց համեմատ ներբողեան հիւսելու, քաւ լիցի, մանաւանդ որ պաշտօնս ալ այդ չէ: Արեմն կարճ խօսքով ըսենք, որդւոց ուղիղ առաջնորդութիւնը՝ գթոտ ու իմաստուն հայրերէն զառ՝ որոն կարող ենք վրատահիլ, և ահա այս երանելիք մեր ճշմարիտ Հայերն են, որք երեք կերպով ծնած են զմեզ. ծնան յազգութիւն, ծնան ի կրօնս և ծնան յիմաստութիւն: Նոյն յազգութիւն, վասն զի շատ անգամ տքնեցան և անխոնջ ջանացին ազգութիւնն անկտրուստ պահելու, և եթէ մինչ ցարդ կ'ապրինք իբրեւ ազգ, այն եւս նոցա իմաստուն հոգացողութեւ արդիւնքն է: Վարձեալ, ծնան զմեզ ի կրօնս, վասն զի միշտ վարդապետեցին ճշմարիտ հաւատքը և միշտ իրենց կեն

դանի խօսքերովը կ'ուսուցանեն մեզ քրիստոնէութիւնը, կենաց խօսքը կ'աւանդեն մեզ եւ կը սնուցանեն հոգեւոր կաթամբ: Իսկ իմաստութեան եւ գրականութեան մասին սոցա հայր եւ հեղինակ լինելն ո՞վ կարող է ուրանալ: Արո՞ց աշխատութեան քաղցր պտուղն է զոր կը վայելէ այսօր Հայկազն մանկտին Եկեղեցւոյ: Ա՞յլ կը սովորեցնէ մեզ դիւրութեամբ ամեն ուսումն եւ գիւտութիւն մեր յատուկ գրով եւ մեր լեզուով: Արո՞ն արդիւնքովն է, որ այսօր Հելենացին Հոմեր, Վատինն Վիրգիլ եւ ուրիշ ազգաց շատ պատմիչներ եւ իմաստասէրներ հայերէն կը խօսին մեզ հետ: Վերջապէս, որո՞շնորհիւն է որ այսօր քիչ ժամանակ ունի մէջ շատ բաներու կը հմտանամք, եթէ ոչ մեր աստուածասէր, հայրենասէր եւ ազգասէր Հարց սրբայն Սահակայ եւ Սեփովբայ: Եւ այսչափ է սոցա երախտիքը, այսպէս առաջնորդ հանդիսացան մեզ, եւ թէպէտ գեռ շատ յիշատակաց արժանի գործեր ունին, բայց մենք ժամանակին սղութենէն, մանաւանդ ունին դրաց ձանձրութիւն առթելու երկիւղէն ստիպուած խիստ համառօտել ջանացինք:

Երգ՝ քանի որ յայտնապէս տեսանք թէ Սահակ եւ Սեփովբէ ճշմարիտ հայր եւ իմաստուն առաջնորդ են մ'զ երկնից ճանապարհին եւ աշխարհի վրտանգաց հմուտ, քանի որ Հայ ազգը միշտ պիտի վայելէ սոցա արդիւնքը, ուրեմն արդարեւ յիշատակաց արժանի են: Իայց ի՞նչ օգուտ լո՞ւ յիշատակութենէն եթէ չաշխատինք նոցա նմանելու, եթէ չը ջանանք նոցա աշխատութիւնն արդիւնաւորելու, եթէ ամեն մէկերնիս մ'ը անձովն ու վարքովը նոցա անմահ ճակտին վրայ

չը փութանք պսակ հիւսելու, եւ մեր սրտից մէջ անկործան կոթող կանգնելու, վասն զի առաքինի Հարց աւանդէն գեղեցիկ արձանը եւ յաղթութեան ամենէն փառաւոր մշտատեւ կոթողը իրենց անունը անմահացնող հարազատ որդիքն են, որք միայն ըստ ամենայնի նոցա նմանելով արժանաւոր յիշատակներ կանգնած կը լինին:

Արեմն անհրաժեշտ պարտաւորութիւն է մեզ՝ ամեն հայ անհատի, ոչ միայն երախտագիտութեամբ յիշել եւ հռչակել այսպիսի անզուգական բարերարաց անունն ու գործը, այլ եւ դովելի նախանձաւորութեամբ նմանիլ նոցա, հաւատով, վարուք եւ գործովք, որովք միայն կարող կը լինիմք փոխարինել նոցա բարեաց, եւ հարազատ որդի համարուիլ: Երգ՝ եթէ կը պարծինք որ մեր Նախնեաց որդիքն ենք, ուրեմն նմանինք նոցա ըստ ամենայնի ի փառս եւ ի պատիւ միոյն Նստուծոյ, որ գիտէ արժանապէս պսակել առաքինի եւ բարեսէր սրտերը:

1871 Յուլի 17

Կարապետ Յ.
Մարիոսեան:

ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵԱՅ ԽՆԴԻՐՐ

(Շարունակութիւն, տես թիւ 6.)

«Յայտնուեցաւ ուրեմն Տեարք իմ, լատինաց արարքը, ըսաւ Սրբազան Պատրիարքը, և տեսաք ահա անոնց չարժմունքները, իմացաք անոնց խօսած խորամանկ խօսքերուն յարգը. որոշեցէք ուրեմն և դարձուցէք իրաւունքը իւր սեփական տիրոջը, եւ պատուիրեցէք զզոհողին որ մէկ մ'ալ չյանդգնի այսպիսի յափշտակութիւններ ընելու։

Յաւելցուց ասել Սրբազան Պատրիարքն, թէ «Իստեմ՝ Տեարք իմ, դարձեալ Դրանչիսկեանք չպիտի զիջանին իրենց յայտնի անիրաւութիւնը ճանաչելու, և ոչիտի պնդեն, թէ այն տեղը ճանապարհ է, և չպիտի զիջանին իրենց անիրաւութեամբ շինած դռները գոցելու, եւ իրենց կից ճանապարհի կողմը դարձնելու. բայց և այնպէս Տեարք իմ, դարձեալ պիտի պատասխանեմ իրենց, Տէրութեան օրէնքին համեմատ, ուրեմն կը խնդրեմ՝ Տէրութեան կանոնին համեմատ և դատաստանական օրինաց համաձայն պատասխան տուէք ինձ դուք Տեարք իմ, և Պ. Հիւպատոսն եւս ըստ իւրեանց Տէրութեան օրինաց պատասխանեցէ ինձ ճշմարիտն, որպէս կը պահանջէ արդարութիւնն» ըսելով սկսաւ այսպէս։

«Եսին՝ Դրանչիսկեանց ըսած և պնդած խօսքերնուն համեմատ գործին հակառակ կողմը բռնենք, և ըսենք թէ նոյն իսկ իրենց ըսած տեղը ճանապարհ եղած ըլլայ կամ ճանապարհ է, նա եւ իրենց անիրաւութիւնը աւելի դատաւարութիւն ընելու համար բոլոր աշխարհի առջեւ, զի ցուք թէ նոյն տեղը թափաւորական

ճանապարհ թափաւոր է. բայց և այնպէս Դրանչիսկեանք դատը երբէք չեն կրնար վաստակիլ. վասն զի իրենց թողած դռներուն և ըսած ճանապարհ հին մէջ տեղի գտնուած հողը թէ և մէկ թիղ ըլլայ, իմ ազգային սեպհա կանութիւնս է, ըստ օրինաց իրաւունք չունիմ ըսելու թէ իմ գետնիս վրայէն մի անցնիր, իմ սեպհականութեանս վրայ մի կոխեր, երբէք հրաման չունիմ. ինչ կ'ըսէ դատաստանը, արդեօք կը թոյլատրէ՞ այդպիսեաց։

«Երկրորդ՝ քանի որ նոյն դրան առջեւը եղած գետնին իմ սեպհականութիւնս է, քանի որ լատինաց գերեզմանատան հիւսիսակողմն հասարակաց պողոտայ կայ, այսինքն թափաւորութեան օրինաց, ուրեմն և ես աւոր քաջած պատին ճիշտ առջեւէն իմ գերեզմանատանս պատը երբ կ'ուզեմ, կրնամ քաշել Տէրութեան օրինաց համեմատ մէկ ձեռք սղմելու չափ անոնց և մեր պատին մէջ միջոց ձգելով ով կրնայ զիս արգելուլ. քանի որ իմ ըրածս լատինաց ըրածին պէս օրինաց և արդարութեան դէմ չէ։»

Համարէ թէ միաբերան պատասխանեցին Երցիկն Վսեմութիւնը, թէ Քանի որ հողին տէրը արտօնութիւն չտար իւր հողին վրայէն անցնիլ, դրան տէրը իր դռնէն դուրս չկրնար ոտք կոխել. բայց եթէ ուրիշ կողմէնէ դուրս բանալու դիւրութիւն չունենայ, այն ատեն իրաւամբ կրնայ պահանջել նոյն հողին տիրոջմէն իրեն ճանապարհի համար ըստ բաւականին գետնի, և այն ոչ թէ բռնութեամբ, այլ համոզելով որ և իցէ կերպիւ, և նոյն հողին տէրն ալ պարտաւոր է ամենայն սիրով հնազանդիլ և շնորհել. բայց եթէ լատինք քովերնին հատարակաց

պողոտայ ունին, ինչպէս որ դուք կ'ըսէք և կը պնդէք, երբէք չեն կրնար իրաւունք ունենալ. դուք ձեր սեպհական հողին վրայ կրնաք ձեր պատը քաշել երբ որ ուզէք մէկ ձեռք սրդմելու չափ միջոց ձգելով. Տէրութեօրինաց համեմատ լատինք ձեզմէն ուզած գետինը ուրիշ կերպով չեն կրնար ստանալ, եթէ ոչ փոխարինելով կամ ծախու առնելով և այն ձեր ամենայն յօժարութեամբը նուէրը ներու միջոց գտնելով. —

«Ուրեմն, ըսաւ Սրբազան Պատրիարքը, այս որ աստիճան անիրաւութիւն է իրանչիսկեանց մեզ ըրածնեւրը, և որ աստիճան անհասկանալի է մեր Բարեխնամ Կայսեր հպատակասէր բարի կամացը հակառակ Տէրութեան պաշտօնէից կողմանէ ցոյց տրուած թոյլատրութիւնն որ Հայոց ազգին արդար սեպհականութեան իրաւունքները այսպէս իւր աչքին դիմացը ոտնակոխ եղած է և կ'ըլլայ. և արդեօք դեռ պիտի շարունակուի, որ վասն շուարեալ մնացեր եմ թէ, եթէ դարձեալ պատահի, որ ազգի, և որ տէրութեան օրինաց կամ դատաստանի դիմեմ: Եւ դուք Պ. Հիւպատոս արդեօք տեսած էք այսպէս արդար և սեպհական իրաւանց չարաչար բռնաբարութիւնը, արդեօք ձեր Տէրութեան կանոնները կը ներքն, կամ ձեր Տէրութեան մէջ օտար Տէրութեան հը պատուկներ այսպէս յափշտակութիւններ կրնան ընել. և ընելու ալ ըլլան, արդեօք կարելի է թոյլատրէք, կ'ազգեմ պատմեցէք՝ եթէ ունիք այսպէս անօրինակ անիրաւութեան մանրը»

«Եւ միջոցին Վսեմ, Վալի փաշայն գործին բացատրութիւնն ուրիշ եղանակի դարձնել ուզելով ըսաւ. «Փաթրիք տօստում, այս լատինաց պատը չքաշուած, անոր տեղը ինչ

կար, և այս գործին սկիզբը ինչպէս սկսուեցաւ, որ այսքան գժտութեան պատճառ տուած է, եթէ կարելի է, մեզ պատմէ:

«Ուրեմն գործը նորէն պիտի ըսկրինք, ըսաւ Ս. Պատրիարքը, մնաս չունի, դարձեալ Չեր Վսեմութե գըլուխը պիտի ցաւիբայց քանի որ դուք այդ ձանձրութիւնը յանձն կ'առնուք տանիլ, ինձ ուրիշ բան չմնար, միայն սիրով յանձն առնուլ պատմել: Վսեմափայլ Տեարք, ըսաւ, նոյն պատին տեղը արդէն մէկ կանգուն հաստութեամբ հողին երեսին հաւասար պատմի կար կիսովի քաշուած, կիսովի կ'ըսեմ, այսինքն՝ կէսը մեր և կէսը լատինաց, այսինքն՝ մեր կողմին երեսը մեզ կը վերաբերէր, իրենց կողմի երեսը՝ իրենց. և նոյն պատը որ յատակին գրեթէ հաւասար էր, իսկ մէջ տեղը տեղ տեղ կէս կանգունի չափ բարձրութեամբ տնկուած քարեր կային, որոնք յայտնի նշան մի կրնային սեպուիլ նոյն պատին կիսովի ըլլալուն. այսինքն՝ Հայոց և լատինաց ծախսովն շինուած ըլլալուն: Եւ տնկուած քարերը ուրանալը և խորտակելով անյայտ ընելը այնքան դիւրին չըլլալը գիտնալով լատինք, սկսան ի սկզբան ամենայն կերպիւ սիրով և ամենայն խոնարհութեամբ վարուիլ. որ երբէք չէր կարծուեր, թէ այս աստիճան համակրութիւն ցուցնող միաբանութենէ մը այսպէս խորամանկ խարդախութի դուրս գայ, որ վասն մենք և Յոյնք այսպէս վատահացեալ մնացինք. և կը յուսայինք որ գոնէ այս անգամ խաղաղութեամբ գործ մը գլուխ պիտի հանեմք. վասն զի լատինք կ'ըսէին թէ մենք երբեք եղբարք ենք, և գերեզմաններն ալ քանի որ միատեղ են, և միայն սահմանաքարերով որոշուած, իւրաքանչիւր

ազգ. իւր գերեզմանատան պատը իւրեանց որոշեալ սահմանին համեմատ թող շինէ, լմնայ երթայ : Այսպէս խորամանկ խաբէութեամբ զմեզ և զՅայնս երբ պաշարեցին, և այն առտիճան վստահացուցին որ համարէ թէ իւրաքանչիւր ազգ սեպհական տեղին պատը շինել պիտի սկսէին : Արբ տեսան որ գործադրութիւնը մօտ է, սկսան գործին բոլորովին ուրիշ կերպարանք մի տալ, և աւելի վստահացնելու համար ըսին՝ Հատ լաւ, իւրաքանչիւր ազգ իւր պատը թող շինէ, բայց դռները ինչպէս պիտի ընեմք, և ո՞ր կողմէն պիտի ձգեմք, չըլլայ որ ասոր համար ալ մէջերնիս գծտութիւն մի պատահի, — վասն զի իրենց նպատակին համեմատ իրենց գերեզմանատան դրան վրայ կասկած ունին եղեր, 'ի հարկէ վերայիշեալ եղանակաւ գործը կատարուելու որ ըլլար, հիմակուան ըրած անիրաւութիւնները չպիտի կրնային ընել, եւ պիտի ստիպուէին իրենց դուռը իրենց կից եղած արքունի ճանապարհին կողմէն ձգել, որ և ոչ մէկուն իրաւանց կը դպչէր : Այլ վասն գարձեալ խօսքերնին փոխելով ըսին, — Աւելի լաւ չըլլար որ երեք գերեզմանատան մէկ պատ քաշեմք, և երկու դուռ ձգեմք, դարձեալ ըստ առաջնոյն անցուդարձ կ'ունենամք իրարու գերեզմանատան մէջէն, առանց զիւրար ցաւցնելու : —

«Այլ երբ այս խորհուրդն եւս արդիւնաւորելու վրայ էր, և ըստ այնմ ընելու սկսելու մօտ, դարձեալ խնդիրը փոխելով ըսին, շատ լաւ, բայց այն դռներուն բանալիներն ո՞ր ազգին քովը պիտի մնան, եւ ասոր պատճառաւ չըլլայ որ մեր մէջը դարձեալ անհամաձայնութիւններ ծագի և խռովութեան փոխուի, ('ի հարկէ

ունկնդիրք կ'ըսեն այս ինչ զարմանալի խաղաղասիրական հոգի ունեցող կըրօնաւորներ են, երկնային հրեշտակք են ինչ են, որ երբէք խռովութեան առիթ անգամ տալէն կը փախչին և կը հեռանան) :

«Արեմն կարելի չէ՞ արդեօք նոյն դռներուն քով մէկ մէկ սենեակ շէնուի երեք ազգաց ծախիւքք, պահապաններ դրուելով բանալիները անոնց յանձնուի, և որ ազգին որ պէտք ըլլայ և երթայ հօն, պատրաստ գտնայ, այս եղանակաւ ահա երեք ազգաց գերեզմանատուններն ալ նախ անասնոց արածելու տեղ ըլլալէ 'ի զատ՝ հասարակութեան ոտնակոխ ըլլալէն ալ կ'աղատի, և մենք ալ 'ի զուր տեղ իրարու սիրտ չենք վիրաւորեր : Այն առաջարկութեան մէջ վնասը միայն Հայոց ազգին պիտի ըլլար, վասն զի թէ երկու դրան տեղերը եւ թէ դռնապանաց համար շինուելիք սենեակներուն տեղը Հայոց ազգին գերեզմանատունէն պիտի առնուէր եւ միշտ ալ Հայոց ազգին գերեզմանատունն երկու ազգաց ոտից տակ պիտի մնայր յաւիտեան : Այլ վասն 'ի հարկէ այս խորհուրդը մենք պիտի հրքէինք և հրքեցինք իսկ, և միանգամայն մենք ալ մեր կարծիքը յայտնեցինք, որ և ոչ մէկին սեպհականութեան չգոչելէ 'ի զատ, շատ ալ պարզ էր և դիւրին, այսինքն՝ Հայոց և Յունաց գերեզմանատան մէջ տեղէն ճանապարհ մը բանալ երեք կանգուն լայնութեամբ, որով ամենայն դիւրութեամբ և խաղաղութեամբ Հայոց և Յունաց գերեզմանատուններն իրարմէ պիտի որոշուէին, նոյն ճանապարհը ըսինք եթէ ուղեմք, բայց կը թողումք հասարակաց երթուելու կութեան համար, և եթէ ուղեմք, երկու գլուխը երկու դուռ դնեն :

լով կը փակենք : Հայոց և Յունաց քով մէկ մէկ բանալի կը գտնուին , երբ պէտք ըլլայ , իրենց բանալիով կը բանան կը գոցեն երկու ազգն ալ . այս երկու եղանակն ալ կարելի է և շատ ալ դիւրին : Մանապէս ալ Հայոց և Վատինաց գերեզմանատանց մէջ տեղը եղած պատն ալ երկու տղգաց ծախիւք և գիտութեամբ կը շինուի . ինչպէս արդէն նոյն պատին մէջ տընկուած քարերն ալ կը յայտնէին թէ նոյն իսկ շինուած ժամանակն ալ այդպէս եղած է . և Վատինք իրենց դուռը իրենց արեւմտեան կողմը կից եղած թագաւորական սրղոտային կողմէն կը բանան , այսպէսով երեք ազգաց գերեզմանատունները ամենայն դիւրութեամբ իրենց պատերովը ուրոշուած և առանձին առանձին կըղպանքի տակ մնացած կ'ըլլար , և այսօր ալ այս սրտամաշ դատին պատճառը լայու առիթներ երեւան չէր ելլար :

«Վ» յայտնէր օրինաւոր առաջարկութիւնն ինչպէս որ ինքնին յայտնի է խաղաղասէր անձանց , 'ի հարկէ Վատինաց խռովասէր սրտին ծանր պիտի գար և եղաւ այնպէս . վասն զի եթէ գործը այս եղանակաւ սկսուէր , անոնց չար և յափշտակիչ խորհուրդը իրենց պատին մէջ պիտի խղիւղէր մնար . և իրենց նպատակին հասնելու համար միջոցը պիտի պակսէր և չպիտի կրնային իրենց ըրած խորհուրդը գլուխ հանել 'ի քնաս երկուց ազգացս , մանաւանդ Հայոց ազգին : Երբ այս խաղաղասէր առաջարկութիւն լսեցին , զոր արդէն Յունաց Վմեն . Ս . Պատրիարքըն ամենայն սիրով ընդունած էր , 'ի խոր խոցեալ խռովեցան Վատինք , և փոքր մի յառաջ իրենց այն քաղցր և հեզ խօսուածքը եղբայրսիրութիւնները զոր առատօրէն կը խոստանային մեզ , առ 'ի սրաշարեւ և խաբել , և ու

րով զմեզ զըսողեցուցած իսկ էին քանի մը օր առ 'ի օրինաւոր սրտորատնել իւրեանց մեքենայութիւնները 'ի դառնութիւն փախեցին , որով և բոլոր ջանքերն և աշխատութիւնները անօգուտ եղան :

Հայք և Յոյնք մինչդեռ այս սրտամաշ եղելութեանց վրայ կը խորհէինք և ելք մը գտնալու համար ուրիշ եղանակ կը մտածէինք , մէկ մը ալ լսեցինք որ Վատինք իրենց գերեզմանատան պատը սկսեւ են շինել կայծակի արագութեամբ , և երբ հարցուցինք թէ այդ ինչ ընթացք է , որ բռնած էք , ո՞չ ապաքէն դարձեալ խորհրդակցէինք պիտի , և որ և իցէ կերպիւ համաձայնութեամբ պիտի սկսէինք . այժմ դուք բոլոր ձեր ըսածները մոռնալով անոր հակառակը 'ի գործ կը դնէք . և եթէ մտքերնիդ բարի է , ինչո՞ւ այդպէս առանձին , ինչո՞ւ առանց լուր տալու մեզի , և ինչո՞ւ այնքան կայծակի արագութեամբ կը գործէք . միթէ անկարելի բան մի էր անոր միջոցը գտնալ , կամ համազել և կամ համազուիլ :

Պատասխան տուին անոնք մեզի ըսելով թէ , «Վ» մենք ալ այնպէս ըլլալը գիտեմք , և կ'ուզէինք ալ , որ և իցէ կերպիւ վերջ մը տալ , այլ երբ նայեցանք որ դուք պատ շինելու միտք չունիք , եթէ ձեզ մնայ , շատ պիտի ուշանայ , մեզի ալ մեր Տէրութիւններէն սաստիկ հրամաններ կան որ առանց ժամանակ անցընելու գերեզմանատան պատերը լրացընեմք , վասն որոյ ձեզ լուր տալու հարկ չմնաց :—

«Ս» ներք այս բանիս վրայօք ինչ որ կարելի էր ընել ըրինք Վղդէթ փաշայի օրով . և անձամբ ինքը եկաւ նոյն տեղը , ինչպէս յառաջագոյն ալ պատմուեցաւ , և անոնց երեսին ըսաւ , «Վրաւոսնք չունիք Հայոց գե-

րեզմանատան վրայ դուռ ձգելու, քանի որ արեւմտեան կողմը թագաւորական ճանապարհ կայ: Այս Գուտուս Սուլթանարըֆը ըլլալով այդ տեղ Հայոց իրաւանց վրայ ձեր դուռը չեմ ճանաչեր: Իսկ եր լողը. Սուլթանարըֆին ըսած խօսքերը բոլորովին ապարդիւն մնացին, վասն զի արգելու չկարողացաւ. ահա այն է, որ մնաց. քանիցս անգամ ի. Գուռն ձանձրացողինք, այլ անօգուտ, և չեմք գիտեր թէ ինչո՞ւ համար մեր գործերը այսպէս երեսի վրայ կը մնան:

«Իհա Վսեմ. Տեաք, պատմեցի ըստ ձեր Բարձր հրամանի, ըսաւ Ս. Պատրիարքը, և ահա ականատես եղաք Օսմանեան բարեխնամ Տէրութեան այսքան դարերէ ՚ի վեր հաւատարիմ հպատակին այս Պրանչիսկեան միաբանութեան երեսէն քաջած անտանելի նեղութիւնները, հալածանքները և ըրած կորուստները զորս Պրանչիսկեանք յափշտակած են և դեռ այսօր նոր իրաւունքներ յափշտակելու ձեռք կը դարնեն: Արեմն Տեաք իմ, կը խնդրեմ իմ կողմէս իմ Սեփազոր և խնամաւատ Թագաւորիս հաւատարիմ հոգատակ Հայոց ազգին իրաւանց կորստեան կակնները Ն. Վեհափառութեան իմացուցէք, և Նորին հայրական քաղոր ակնարկութիւնները և գթութիւնները իւր սիրելի հպատակին իրաւանց վրայ դարձնելու միջնորդեցէք, և եթէ Գուռ Վսեմ, Տեաք, այսքան մանրախոյզ քննութեամբ յայտնի տեսնելէն և իմանալէն յետոյ դարձեալ զանց պիտի ընէք, ինչպէս ըրին Ձեր նախորդները, կը խնդրեմ այս օրէն ասացէք ձեւ՝ դիմեմ, զո՞վ աղաչեմ, զո՞վ միջնորդ գտնամ, ասացէք ինձ կ'աղաչեմ, զի այս ցաւերը զորս Պրանչիսկեանք հետզհետէ հասուցած են մեզ

և միշտ կը հասցընեն, ալ անտանելի մեղի և անհամբերելի: Ասացէք Տեաք իմ, եթէ Բարեխնամ Տէրութիւնը չուղէր մեր աղաչանքները լսել, մեր կորուստները տեսնել, որ երբէք չեմ յուսար, տասցէք մեզի. վասն զի մենք հոս այս մարդկանց ձեռքը դերի և խաղալը չեմք եղած. ալ չպիտի համբերեմ. և ամենայն զօրութեամբ պիտի բողբոքեմ և չպիտի դադարիմ ՚ի բողբոքելոյ:

«Սեփազոր Օսմանեան Տէրութեան Վեհափառ Թագաւորին մերոյ, ըսաւ Վսեմ. Վալի փաշայն, երբէք շնորհք իւր հպատակասէր բռնութիւնը, որ իւր իշխանութեան տակ գտնուած հաւատակաց արդար իրաւունքը կորսուի, ասոր յայտնի ապացոյց կրնայ սեպուիլ ձեր սուրբ Յակովբայ տաճարին խնդիրը որ այսօր աչքերնուդ գիմացն է, որուն համար ահա յատուկ հրամաններ եւ քննիչ խրկեց ՚ի Պօլսոյ Նորին Վեհափառութիւնն, և զմեզ ՚ի Վամասկոսէ կոչեց:

«Այո, եղած է ժամանակ որ Տէրութեան օրինաւոր չեն կրցած հասկընել և վեր ՚ի վերոյ հասկցուած բաներուն վրայօք ալ յանկարծ վճռահատութի չլրնար ըլլալ և ըլլայ ալ օրինաւոր չէ, որ վասն կ'երկարի երբեմն միջոցը, բայց ոչ երբէք կը մոռցուի, այլ երբ օրինաւոր կերպիւ գործին իսկութիւնը կը յայտնուի և կ'զտուի, իսկոյն արդար վճռահատութիւնն ալ վրայ կը հասնի, ասոր պէս ալ նայեցէք այս գործերուն մէջ որքան կնճալի կէտեր կան, որ մենք երբէք չենք գիտեր, և չէր ալ յուսացուեր, որ այս աստիճան հակառակութիւններ եղած ըլլան, անյուսալի բաներ, անլսելի խարդախութիւններ դուրս ելաւ լցուեցաւ, է որ դուք

անձամբ պատմեցիք, և է որ դործը ինքնին յայտնեց. ՚ի հարկէ այս մեր տեսածները, քննածները և լսածները բոլոր պիտի տեղեկագրեմք ՚Բ. Վրան և պիտի ծանուցանեմք մի ըստ միովէ, և ՚Բ. Վուռն ալ ըստ այնմ կը տնօրինէ. ուրեմն դուք երբեք կասկած մի ընէք. արդարապէս գրել, և բանին ճիշտ էութիւնը հասկըցնել մեր պարտաւորութիւնն է, ուրեմն դուք մի ամիտ կացէք, ՚ ըսելով վերջացուցին թէ Վ սեմ. Վ լալի փաշայն և թէ Վ սեմ. Սիւնիֆ էֆէնտին իրենց խօսքերը:

Վարձեալ Վ սեմ. Վ լալի փաշայն յաւելցուց ասել թէ «Փաթրիք տօսութումուզ, ձեր ըսածներէն շատ բաներ հասկցուեցաւ. և շատ մը մութ մնացած պարագայներ լուսաւորուեցան, բայց ինձ այնպէս կը թուի, որ նոյն դռները այդպէս անիրաւութար ձգուելուն գլխաւոր պատճառ մը պիտի ըլլայ, վասն զի ինչպէս որ թէ իրենց քաջած յատակագիծը (խարդայն) թէ ձեր քաջածը յայտնի կը ցուցնեն որ Վատինաց գերեզմանատան արեւմտեան կողմը օրինաւոր ճամբայ կայ և իրենց աւելի գիւրին է անկէց դուռ բանալ, այդ մարդիկները այդքան իրաւունք չճանչցողներէն չեն, ՚ի հարկէ գիտեն. բայց ինչպէս կարելի է որ իրենք ըստ իրենց քմաց այլոց իրաւանց վրայ դուռ ձգեն, բոլոր աշխարհի և Տէրութեանց հակառակ է այդ և կատարեալ բռնութիւն. ուրեմն եթէ այս բանիս յատուկ պատճառ մի կայ թէ ձեր և թէ Վատինաց կողմանէ, այն ալ եթէ իմացնէք, աւելի լաւ կ'ըլլայ, գուցէ դործին ալ աւելի գիւրութիւն կ'ընծայէ, ըսէք ուրեմն:

«Բանի որ Ձեր Վ սեմութիւնը կը խուզարկէ և կը կամի իմանալ բուն իսկ արմատն այն սրտամաշ դործոյն,

ուրեմն պարտաւոր եմ Ձեր Սեմութեանը պատմել նոյն իսկ արմատական պատճառը, ըսաւ Ս. Վատրիարքը և սկսաւ այսպէս պատմել միւստմիովէ:

«Ս. Ս. գերեզմանատան դռներուն խնդիրը ուրիշ խնդիրէ ծագած է որ շատ հետաքրքրական է, և նոյն դռներուն ձգուելուն մէջ եղած գաղտնի նպատակը յայտնել չեն ուզեր Վատինք. վասն զի իրենց ըրած յայտնի անիրաւութիւնք իրենք վիպած կ'ըլլան, բայց ես կը յայտնեմ Վսեմափայլ Տէարք: Ինչպէս յատակագիծին մէջ կ'երեւի, Ս. Սիւն լերան վրայ Վատինաց գերեզմանատան կից պարտեզ մի ունիմք մեզ Հայոց սեփհական. Վատինք իրենց միտքը դրած են ՚ի վաղուց նոյն պարտեզէն բաւական մեծութեամբ մաս մը, այսինքն՝ 750 կանգուն գետին իրենց կողմը կորզել որ և իցէ եղանակաւ, ինչպէս ըրած են իրենց գերեզմանատան մէկ մասը զոր վերը յիշեցինք, որով իրենց գերեզմանատունն աւելի ընդարձակել, և այս խնդիրը ժամանակ ժամանակ մեզ առաջարկեցին թէ և զանազան եղանակաւ, այսինքն երբեմն իբր շնորհք և ՚ի սէր եղբայրութեան խնդրելով, երբեմն ուրիշ տեղի հետ փոխել ուղեւոր, երբեմն սպառնալիքներով ահ և սարսափ ձգելով իրենց պաշտպան եղող Տէրութեանց անուհով երբեմն միշտ հաշտ ակամբ նայելու պայմանաւ, և երբեմն մեծ մեծ խոստմունքներ ընելով. լաւ ևս է ասել խաբել կամելով զմեզ իբրեւ տհաս մանուկ, ինչպէս Վեսարիոյ մէջ այն Հրէայն, որ իւր խորամանկ խաբեբայ բնութեամբն յափշտակել կը ջանայր տղուն ձեռքէն պատուական ոսկին: Վստի կը կարծեն թէ Հայոց միաբանութիւնը Սիւն լերան վրայ ունեցած իւր սեփհական տեղին յարգը և պա-

տիւր չգիտէր : Այլ երբ տեսան որ անոր յարգը իրենց կարծածէն աւելի լաւ գիտէ, և գիտնալով Ատինաց այդպէս խարդախ խնդիրները մերժեր էր և պիտի մերժէ յաւիտեան, քանի որ չեն ճշմարիտ, չեն արդար և չեն անխարդախ : Այլ այս եղանակներով Հայոց միաբանութիւնը չկարողացան խաբել, ելան այս գերեզմանատան պատերը շինելու խնդիրը հնարեցին. այսինքն՝ յանիրաւ տեղը Հայոց դերեզմանատան վրայ երկու դուռը մէկէն ձգել, և մենք որքան խորհեցանք և խօսեցանք, բողբեցինք, իրաւունք պահանջեցինք, և այլն, ամենն ալ ի դերեւ ելաւ, քանզի մոտիկ ընող չուկար, քանզի Տէրութեան պաշտօնեաներն անգամ բարեխնամ թագաւորիս հրամանները կատարելու դժուարութիւններ կը հանէին. ի հարկէ այն անվայել էն թրիքներու երկիւղէն խեղճ Հայոց ազգին արդար սեպհաւ կանութեան իրաւունքը ոտքի տակ պիտի երթար. պիտի բռնաբարուէր բողբը, լալը, ողբալը, աղաչանքը, պաղատանքը անլսելի պիտի ըլլար, ինչպէս որ եղաւ : Ատինք յաղթութեան դռները հաստատեցին իբրեւ Փարիզի յաղթութեան կամարը, Փարիզի շնորհիւ, սկսան յաղթութեան դռներէն մտնել ելլել ի նախատինս Հայոց միաբանութեան, կարծեցին որ եղաւ կատարեցաւ. բայց զրկեալ Հայոց միաբանութիւնն կ'աղաղակէր և ասէր, զրկեալ եմ յարգար և սեպհական իրաւանցս շնորհիւ կ'աղաղակեմ առ Ատինս և չկամեր լսել և իմ իրաւունքս ետ դարձնել, կ'աղաղակեմ առ Վաղարշապետն, նա եւս ոչ կարէ զիմ իրաւունս կորդել բռնաւորին ձեռքէն, կ'աղաղակեմ առ Բ. Գուռն, և նա ոչ գիտեմ ինչու իմ խնդիրներուս կարեւորու-

թիւն չտար և չպատասխաներ. թէ և այս աղաչանաց ձայնը չէր լսուեր, բայց զրկողին ականջին սուր ազդեցութիւն կ'ընէր. իրեն խիղճը ներսէն զինքը կը տագնապէր : Այս խղճահարութենէն ալ աղատելու համար և Հայոց միաբանութեան բերանը գուցեւ համար որ չաղաղակէ, միջոց մը գտնելը չուշացուցին Պրանչիսկեանք, և յաջողեցան ալ և գտան իրենց կամակատար Աթօլիկ Գոնսօլոզին մէկը, որ նախ իւր կողմանէ և յետոյ նոյն միաբանութեան կողմանէ շատ թախանձանօք կը խնդրէր նոյն վերոյիշեալ պարտիզին կտուրն և կ'ըսէր, թէ «Եթէ կը հաճիք տալ նոյն կտորն, ես Պրանչիսկեանները կրնամ համոզել որ նոյն ձեր իրաւանց վրայ բացուած երկու դուռներն ալ բոլորովին ձեր ուղածին պէս անյայտ կերպիւ գոցուին : Այլ այս խնդրոյն բացասական պատասխան տրուեցաւ, ուրիշ անգամ մի դարձեալ գալով ըսաւ. «Եթէ կամիք նոյն կտորն տալ, դռները գոցուելէն զատ՝ նոյն պարտիզի կտորի արժողութիւնն կամ անոր փոխարէն դետին մը կուտանք :» — Բ. Գ. Հիւպատոս, նոյն տեղին համար դրամ չեմ ընդունիր. այլ տեղի հետ կրնամ փոխել երբ ուղած տեղս ըլլայ, այնպէս որ գոնէ կորսնցուցած տեղիս ցաւը ինձ մոռցնելու չափ արժողութիւն ունենայ : — Բ. Գ. շատ լաւ, ըսէ, որ տեղ կուղես : — Բ. Գ. Գեթսեմանի ձորին մէջ : Ատուածածնայ գերեզմանին մօտ Ատինաց պարտէզը, ուր կան ութ հատ հնագոյն ձիթենու ծառք ողորմելի ծառք կոչուած, Վրիստոսի աղօթաւ տեղն ոյն մօտ : Այլ այս լսեց Գ. Հիւպատոսը, ժպտեցաւ և ըսաւ. «Այլ թէ կարելի բան է այդ, և ինչպէս կրնայ լինիլ :»

« Աւրեմն ասացի ես ալ , ինչպէս կրնայ լինիլ Ս . Սիօն լեռան վրայ 750 կանգուն գետին ոչ ինչ տեղի մը հետ փոխել . Ձեր մեծութիւնը միթէ չըզխտեր , որ մեր տեղը ոչ թէ միայն մեզ համար , այլ ամենայն ազգաց համար եւս Ս . Սիօն լեռան առնունով պանծալի և տօնելի անուն մի է (մեզատուէս) , ձեր տալիք տեղէն աւելի յարգի և աւելի մեծ , ուրեմն մօքքերնիդ ինչ է . ո՞չ ապաքէն դուք ըսիք թէ ուղեցէք լատինաց ձեռքը գտնուած տեղերէն ուր աեղ որ կ'ուզէք , և ես ըստ այնմ ասացի . ահա , եթէ չէք կամիր , շատ լաւ . մեր գետինը մեզ պէտքէ . » Լյս բանին վերայ շատ մը խօսակցութենէ ետքը վերջապէս այն օրն ալ գնաց :—

Վարձեալ ուրիշ օր մի ալ գալով նոյն հիւպատոսն , կ'աղաչէր և կ'ըսէր . « Ազգակի ինձ համար կը խնդրեմ ինձ պառկելու տեղ ընելու համար ինձ շնորհք ըրէք , ես իմ գերեզմանս պիտի չլինեմ նոյն տեղը իմ անձիս համար , և այլն :—

Լյացի , Պ . Հիւպատոս , դուք ինչո՞ւ համար այսպէս չոր և ցամաք տեղեր պիտի պառկիք . քնացէք ձեր այն դուարձալի , ջրով , խտով և ծառով և ծաղիկօք լի Լէրոսայն հոն պառկեցէք . քանի որ այնպէս հայրենիք ունիք կարեւորութիւն չկայ ձեզ գալ ինձ նոյն կտորին համար այնքան աղու չելու և ինձ չսելու :— Նոյն օրը կ'երեւար որ իւր լեզուին տակը բան մը կար , կ'ուզէր դուրս հանել , բայց հանելու դժուարութիւն կը կրէր , խօսքը շատ մը ասդին անդին պտրտւցնելէ ետքը ձեռքս բռնելով վերջապէս համարձակեցաւ սոյն հետագայ խօսքերը արտասանել բերնէն , այսինքն՝ թէ կ'աղաչեմ դուք այս կըտորը լատինաց շնորհեցէք , և ես նոյն

շնորհքին տակը չեմ մնար , և զձեզ գոհ ընելու չափ կ'աշխատիմ , և այլն :—

Բիւր , Պ . Հիւպատոս , այդպէս աննշան խօսքերէ և մութ խնդիրներէ բան չեմ հասկընար . կը խնդրեմ ձեր խօսքերը բացայայտ խօսիք՝ թէ ինչ ըսել է եթէ նոյն գետինը ձեզ տրուի , զիս գոհ ընելու չափ Ձեր աշխատիք :—

« Սա ըսել կ'ուզեմ ըսաւ , դուք շնորհեցէք նոյն գետինը լատինաց , և ես խօսք կուտամ ուղղակի ծանուցանել Վայսեր Ձեր ըրած առատաձեռնութիւնը , և նոյն տեղին յարգը եւս կը ծանուցանեմ Տէրութեան , և ի հարկէ անոր փոխարէն ձեզ համար Վայսը օրինաւոր բան մը կը զրկէ , » և այլն :

« Հիմա իմացայ Ձեր աշխատութիւնն , մեծապէս շնորհակալ եմ Պ . Հիւպատոս ըսի , այդ աշխատութիւն ինձ համար մի կրէք . այդ թող մնայ , կեցիք Ձեզ ըսելիք ունիմ : Լյդ խօսքը ձեր բերնէն հանելու համար կըրած նեղութիւննիդ ինձ համար բաւական է , դուք Պ . Հիւպատոս , այդ խօսքը ձեր բերնէն հանելու չէիք այդ խօսքը ձեզմէ չսած , դուցէ կարելի էր , թէ և չէր , այլ քանի որ այդ խօսքը ձեր բերնէն ելաւ , ահա այժմ ամենաանկարելի եղաւ այդ գետինը լատինաց որ և իցէ կերպիւ տալը , վասն զի ձեր այդ խօսքը Պ . Հիւպատոս , ինձ համար անսոսնելի է . դուք ինչ կարծեցիք Հայոց Պատրիարքը , այսպէս սնտոի բաներու խաբուելով իւր լիզքին սեպհականութիւնն (որու վրայ իր անձը դրած է) օտարսոյ կը շնորհէ կտրձեցիք ի նախատինս իւր անուանը ազգաց յազգս . Բաւ լիցի , Հայոց Պատրիարքը այդ ստորութիւնն չը կրնար ընդունիլ , այդպէս սնտոի բաներով չկրնար փոխանակել իւր սիրե-

ըն Վազին օրինաւոր և նուիրական իւրաւունքը, ասան ինձ, քո Վայսերդ ինձ զրկելիք պատուանշանին արժողութիւնն քանի հարիւր ոսկիի արժողութիւն կրնայ ունենալ. թող ըլլայ հինգ հարիւր լիւրայի, առաւել եւս հազար լիւրայի, ասկէց աւելի կարելի է: Ոչ, ըսաւ Պ. Հիւպատոսն, և ոչ երեք հարիւր լիւրայի, գուցէ ըլլայ երկու հարիւր կամ երկու հարիւր յիսուն լիւրայի, բայց և այնպէս գիտէք, որ արժողութեան վրայ չէ թագաւորաց տուած պարգեւը, միայն անունը բաւական է, և գինն անգին. և ձեզ համար մեծ պատիւ կը սեպուի:—

«Ինձ համար մեծ պատիւ և անգին գանձ և բարութիւն՝ իմ սիրելի Վազիս իմ ունեցած պարտաւորութիւնս ճանչնալն է. իմ Վազային սեպականութեանց և իրաւանցս վրայ օրինաւորապէս և հաւատարմաբար, ըստ իմ պարտաւորութեանս հսկելն է, և նոյն պարտաւորութիւնս կատարելէս կը ծագի այնպիսի մեծ պատիւ մը, որ ասկից աւելի մեծ և անգին գանձ և պատիւ ինձ համար չկրնար գտնուիլ ՚ի ներքոյ արեգական: Եւ դուք Պ. Հիւպատոս կը զարմանամ թէ ինչպէս համարձակեցաք առաջարկել այնպէս վատ և ամենավատ խնդիր մը. և յուսմէ՞ ստիպուեցաք, և ո՞վ յորդորեց զձեզ այդպէս ցուրտ, անլի առաջարկութիւն մը ընել գիւմացնուդ մարգուն բնաւորութեան վրայ առանց տեղեկութիւն ունենալու: ՚Իիցուք թէ Ձեր թագաւորին ինձ զրկելիք պատուանշանն իմ քիչ մը յառաջ ըսածիս չափ մեծ արժողութիւն ունենայ, և ձեր ըսածին չափ ալ մեծ պատիւ բերած ըլլայ իր հետը. ես ինչէ՞ն պիտի ստիպուիմ այն արժողութեան և այն պատուոյն խաբուելու. միթէ իմ սիրելի Վազս և

իմ բարեկնամ Տէրութիւնս ՚ի պատիւ իմ Վազիս պակաս թողուցեր է. և զրկե՞ր է զիս այն պատիւներէն, ո՞չ ապաքէն կուրծքիս վրայ լեցուած է արգէն. եթէ երբէք չունենամալին չուն համար այդ անարգ անունն վրաս առնեմ իմ ազգային սեպականութիւնս իմ սիրելի Վազիս արեամբը գնուած գետինը այլոց շնորհելով իբրեւ անհաւատարիմ և իբրեւ մատնիչ. քաջ գիտցէք Պ. Հիւպատոս, մարդ աշխարհիս վրայ միայն անուան համար կ'ապրի. և այն բարի անուան, վասն զի ըստ գրոյն՝ «Եւ է անուն բարի, քան զգանձս բաղուս»:

«Եւ այս խօսակցութիւններէն յառաջացած սրտիս կսկիծը չկրնալով զսպել գլխիս վեղարէն գնտասեղ մը (Թօփլու) քաշելով ըսի իրեն, նայեցէք Պ. Հիւպատոս, այս գնտասեղին հատը մէկ փարայ կամ երկու հատը երեք փարայ կը ծախուի, բայց երբ իմ Վազըս կամ իմ թագաւորս իմ պաշտօնիս մէջ հաւատարիմ գտնուելուս համար մէկ հատիկ այսպէս գնտասեղ մը զրկեն ինձ՝ գլխուս վեղարին գործածելու համար, ձեր Սեփութեմ ձեր թագաւորէն գալիք հազար լիւրայի արժողութեամբ պատուանշանէն և իւր հետը բերելիք պատիւէն աւելի մեծ պատիւ կը համարիմ ինձ. իմացա՞ք հիմա Պ. Հիւպատոս Հայոց Պատրիարքին տմարդի բնաւորութիւնն: Եւ երբեմն այսպէս օգտակար կարծուած առաջարկութիւններ որ առաջարկողին աչքին մեծ կ'երեւայ, այլ երբ առաջարկողը առանց որոշելու ընդունողին բնաւորութիւնն առաջարկէ, այսպէս այն պատուական շնորհքը իւր յարգը կը կորսունցընէ: Եւ չեմ կրնար իմ Վազիս և Տէրութեանս գէմ անհաւատարիմ գտնուիլ սնոտի և ան-

ցաւոր պատուանշանի մը համար, կը խնդրեմ Պ. Հիւպատոս ոչ այս առաջարկութիւնն և ոչ նոյն գետնին խընդիրը կրկնէք ինձ ուրիշ անգամ, եթէ կ'ուզէք մեր բարեկամութեան կապը չխզել, և կը խնդրեմ ներողամիտ եղիք իմ պարտաւորութենէս ստիպեալ ըսած խօսքերուս ծանրութեանը, զորս համարէ թէ յակամայից ստիպուեցայ արտասանելու, զոր դուք ալ գիտէք :

« Պ. Հիւպատոսին այս բանին վերայօք խօսածները իմ անձիս գովութեան վերաբերելուն համար զանց կ'ընեմ Զեր Վսեմութեան պատմելու . այսբանը իմացէք որ բոլոր ըսածներուս իրաւունք տալէն ետքը, ամենայն սիրով բաժնուեցաւ մեզմէ :

« Ահա Վսեմ. Տեաքք, կատարելապէս իմացաք Սիօնի գերեզմանատան խնդրոյն ծագման բուն աղբիւրը, և տեսաք որ Օսմանեան բարեխնամ Կայսեր հաւատարիմ հպատակ Հայոց ազգը որ աստիճան նեղութեանց եւ տառապանաց տակ ընկեալ իբրեւ գերի կեանք կը վարէ, այսպէս օտար ժողովրդոց և օտար ազգեցութեան ձեռքէն, որք որ և իցէ կերպիւ բոլոր ճիգերնին կը թափեն մեր և մեղապիտի Տէրութեան հարազատ հպատակաց ձեռքը գրտնուած սեպհական ստացուածքները յափշտակելու և իւրացնելու համար, մինչեւ անգամ Հիւպատոսաց և Ղեսպանաց ձեռք ինչ գաղտնի գործեր կը դառնայ, զորս միայն Աստուած գիտէ :

« Ահա ինձ ինչպէս որ պատահեցաւ Զեր Վսեմութեան առջեւ մի ըստ միօնէ պատմեցի . և Ղուք լսեցիք Տեաքք իմ, այս գործիս մէջ դարձած մեքենայութիւնները, դուք ինքնին դատեցէք եւ մեր իրաւունքը մեղ

դարձուցէք. Հէֆթեաթլը Լֆէնտիմիլ Փատիշահըմըզն աղիզ պաշը Լիչիւն օլտուն, վէ սէլամ :

Այսպէս վերջացաւ Սուրբ Տեղեաց խնդիրը եւ տեղեկագրեցաւ եւս Բ. Ղուռն. դեռ կ'ըստասեմք նոյն խնդրոց համար ելլելիք արդար վճիռներուն որ մենք ալ մեր կորուսած սեպհական իրաւանցս Տէր ըլլամք. ՚ի հարկէ այն ալ մօտ է Սայէի շահանէտէ :

ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ա Ռ Ո Ղ Զ Ո Ւ Թ Ե Ս Ն

(Հարունակութիւն, տես թիւ 6 :)

Ղոբա, որք միշտ ընթեռնուն և գրեն, բազում անգամ վշտանան աչացաւութեամբ կամ նուաղութեամբ աչաց, մանաւանդ որք ընթեռնուն կամ գրեն յերեկոյեան կամ ՚ի գիշերի ՚ի լոյս ճրագի, որ գրեթէ վնասակար է աչաց յոյժ, յորմէ զգուշանալ պարտ է, որչափ և հնար է : Բայց եթէ որ ոչ կարէ թողուլ զայս սովորութիւն, բարեք է նմա հովանաւորել զաչն ՚ի բոցոյ ճրագին ՚ի ժամուրնթերցման կամ գրելոյ : Այնուաղ աչաց յոյժ օգտէ ցուրտ ջուրն յաւուրն երկիցս կամ երիցս լուանալով զայն, ընդ որ և եթէ խառնեցի սպիտակ օղի իբրեւ զքսան չիթ ՚ի մի բաժակ ջուր, օգտէ յոյժ :

Չիք ինչ վաթթարագոյն ախտ քան որ պատճառի յապահանեալ հիւթոց, որ է արդիւնք խորախորհուրդ մտածողութեան, և վշտալի քան զամե-

նայն ցաւս է տխուր տխունդանոց, այսինքն՝ աղակաւութիւն աղէաց, որ զըրեթէ հասարակ է իմէջ ուսումնասիրաց, յորմէ յառաջ գաց նուազութիւն անդամոց, սրտաւորութիւն տխորժակի, անհամարութիւն ճաշակի, մշտական թաղձութիւն մտաց, անդադար երկիւղ մահու և սէսպէս այլանդակ և զարհուրելի խորհուրդք, զորս բռնիքէ անհնարին է :

Աստուծոսէր անձինք առ ի դիւրութիւն տալ մտացն ոչ միայն սրտին ընդհատել զընթեռնութիւն և ըղբերէն, այլ և հարկէ նոցա տալ զանձինս և յայլ աշխատասիրութիւնս առ ի զբաղել զմիտան ցայն աստիճան, որով խալառ մոռացին մտածողութիւնք խորաքննին գործոց :

Աստուծոսէր անձինք բազում անգամ ամօթ համարին ընկերել ընդ այնոսիկ, որք չեն համբաւեալ գրաւորական գիտութեամբ, բայց այս է գլխովին անմտութիւն. քանզի չէ բռնաւ ամօթ, յորժամ մտանէ որ ի միտքանութիւն ինչ առ ի դիւրել միայն զլցեալ միտս իւր ուրախ և զլարձ ընկերակցութեամբ, թող զի և ընկերակցութիւն երեսայոց երբեմն բաւնայ զթաղձութիւն մտաց, յորմէ չէ սրտա խորշիլ բնաւ :

Հարկաւոր է յոյժ և կարի օգտաւէտ ուսումնասէր անձանց, յորժամ վիճակ իւրեանց ձեռնասու է նոցա ընտրել արտաքոյ տան ընդարձակ, օգտաւոր և զուարճարար տեղի, որ ոչ միայն արգելու զվատթար ներգործութիւն փակեալ օգոյ տան, այլ և զուարթացանէ զզորութիւն մարմնոյ և զկարողութիւն մտաց :

Արդ և իցէ, որ միշտ ընթեռնութեամբ գրէ, սրտաւ է կարի մտադիր լինիլ զբութեան նստելոյ, տահելով զինքն միշտ ուղղորդ. զի որպէս ա-

ստացաւ՝ կորացեալ գրութիւնն մեծ վնաս պատճառէ աղէաց և թորին՝ ճնշելով զայնս :

Շեմելով և բարձր ձայնիւ ընթեռնութիւն բազում օգուտս ընծայէ ուսումնասէր աշակերտաց. զի ոչ միայն կրթէ զթոքն, այլ և զբոլոր մարմինն, և զարթունցանէ զըմբռնողական զորութիւն մտացն :

Ինտիր և վայելուչ ժամանակ ուսման է առաւօտն, բայց և այս ժամանակ է յոյժ պատշաճ եղանակ կրթութեան, յորում ստամոքսն դատարկ է և զորութիւն մարմնայնորդեալ ի բքնոյ, վասն որոյ եթէ ուսումնասէր անձինք ծախեսցեն զմասն ինչ առաւօտաւ արտաքոյ տան կրթութեամբ, մեծ օգուտս ընծայեսցեն առողջութեան անձին և զորութեան մտաց :

Արաժշտականութիւնն է բարեյաջող միջոց ի դիւրել զվատեալ միտս, և ոչ սակաւ օգտէ ուսումնասիրաց, եթէ իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ ուսանիցի զայս գիւրարար արուեստ, և ի խանջիլ մտացն ի խորաքննել մտածողութեան և առ ի խաղաղել զայն և ի նորոգել զառաջին զորութիւնն, զբաղեսցէ զինքն ի ժամն ինչ ի քնար և յերգս : Աստուծոսէրք կամ ծանր աշխատասէրք ի լքանիլ զորութեան մարմնոյ և մտացն սովոր են առ ի զարթունցանել զայն կրկին, առնուլ զօրաւոր ըմպելի ինչ, բայց այս դեղէ անօգուտ և փորձիւ վնասակար յոյժ :

Այնչէս է այնպէս օգտաւէտ և դեղ զօրաւոր լքեալ մտաց, որպէս հեծանքն ի ձի և վարելն զնա ի տասն կամ յերկուստան մղոնս, յորմէ ի դառնալն սակաւիկ մի հանգչիլ. և աղա մատչիլ կրկին ի գործ : Արպէս և ես առնէի միշտ, զի յորժամ ծանր պատաղումն ուսման կամ գործոց ինչ լքուցանէր զիս խալառ, առ ժամայն

հեծանէի յերկիր իմ և վարէի ըզնա ՚ի տառն կամ յերկոտոտառն մընս յագարակի ուրումն բարեկամի, և մընայի անդ մի կամ երկու աւուրս, պարապելով ՚ի պէսպէս զուարճալի խաղս և ՚ի զբօսալի տեսարանս, և ապա դառնայի ՚ի տունն ՚ի գործ իմ զըւարթ մոռք, ուրախ սրտիւ և նորուգեալ զօրութեամբ մարմնոյ :

Աստուծոսէք կարեն վայելել զամենայն տեսակս կերակրոց, բայց պարտին զգուշանալ նախ՝ զի մի իցէ այն վնասակար, երկրորդ՝ զի մի ուտի ցենանժամանակ կամ անդրքան զչափ յագեցման, և երրորդ՝ զի մի իցէ այն անբարեխառն, քամոտ, նեխեալ ջերմաբնոյթ կամ դժուարամարս :

Ինթրիք նոցա պարտ է լինիլ միշտ թեթեւ, դիւրամարս և նախ քան զերեկոյանայն :

Վնասաւորագոյն ըմպելիք նոցա պարտ է լինիլ ցուրտ ջուր, կարեն և երբեմն առնուլ սակաւ ինչ լաւ գարեջուր կամ օշարակ ՚ի հիւթոց խրնձորի, ՚ի շաքարէ, ՚ի հիւթոց լիմոնի, նարնջի, ամլոյ, ծաղկանց և ՚ի քայախէ : Ասե երբեմն գինի և ցքի խառնեալ չափաւոր ցուրտ ջրով :

Երթուծիւն նոցա իցէ միշտ ՚ի բաց օդի, և որպէս ասացաւ՝ առաւել օգտաւէտ և առողջարար կրթութիւնք են ճեմելն, հեծանելն ՚ի ձի, մշակելն ՚ի պարտիզի և խաղալ գործունեայ և զբօսալի անձնամարզութեամբ, այսինքն՝ պարել, ոստնուլ, վազել, լողալ, և այլն, բայց հայիլ պարտ է, զի մի կրթութիւնն իցէ անդրքան զչափ կարողութեան մարմնոյ, որոյ վնասն մեծ լիցի քան զօգուան, և ամենայն կրթութիւն պարտ է լինիլ յառաւօտ, յորում ստամոքսն դատարկ է և զօրութիւն մարմնոյն նորոգեալ ՚ի քնոյ :

Աս և ոչ սակաւ օգտէ առողջութեան՝ ցուրտ ջրով լուանիլն յամենայն առաւօտու հեղով ՚ի վերայ գլխոյ, որ կազդուրէ և պնդէ զջիղսրն, և նորոգէ զզօրութիւն մարմնոյն, յատկապէս ՚ի ջերմ եղանակի և ՚ի ջերմ կլիմայի, որ կարէ փոխանակիլ կրթութեան, զոր չէ պարտ բնաւ զանց առնել :

Վնասայն կարգադրութիւնք յիշատակեալ ՚ի սոյն գլխով պատկանին առհասարակ և հաշուէկալաց, գրագրաց, սեղանաւորաց և այլոց, որք յառաւօտէ սկսեալ մինչեւ ցերեկոյ նրս տին ՚ի գործ իւրեանց առանց իրիք կրթութեան, յորոյ և բազմաց կեանք վտանգին պէսպէս անբժշկելի հիւանդութեամբք :

ԳԼՈՒԽ Դ.

Սնունդ և քն :

Վնասակար կերակուր և անկանոն կիրառութիւն կերակրոց պատճառէ զպէսպէս վտանգաւոր հիւանդութիւնս : Վանզի չիք տարակոյս, զի կերակրով միայն փոփոխին ամենայն խառնուածք մարմնոյ, որով հընար է հեղուկացն նրբանալ կամ թանձրանալ, մեղմանալ կամ բարկ կրթիլ, կծուիլ կամ թթուիլ, մածնուլ կամ լուծանիլ յաստիճան իմն վնասակար :

Չէ նուազ և ներգործութիւն կերակրոց ՚ի վերայ թանձրագոյն մասանց մարմնոյ, այսինքն՝ ՚ի վերայ մկանանց և ջղիկ, զորս պնդէ կամ թուլանցանէ, և զնոցին զգացողութիւնն յաւելուլ կամ նուաղեցուցանէ :

Եւրոյն ինչ մտադրութիւն առ այս

բաւական է 'ի ցուցանել թէ զիմիդ
և զորչափ պահպանութիւն առողջութեան մարդոյ կախի 'ի պատշաճ ըզ-
դուշութենէ կարգադրեալ կերակ-
րոց: Օ՛ր մտադրութիւն պատշաճ և
զգուշաւոր կարգադրութեան կերա-
կրոց ոչ միայն հարկաւոր է վասն ա-
ռողջութեան, այլ և է զօրաւոր մի-
ջոց բժշկութեան ամենայն ցաւոց, զի
իւրաքանչիւր բժշկի գլխաւոր ուշա-
դրութիւն հիւանդութե իմիջ պա-
հանջէ ժուժկալութիւն կերակրոյ, ի-
րաւի է, զի ներգործութիւն սորա չէ
այնպէս փութանակի որպէս դեղոցն,
սակայն առաւել տեւողական է այս
և կազդուրիչ, և ոչ այնպէս անհաճոյ
և տաղտկալի հիւանդին կամ վտան-
գաւոր, որպէս դեղն:

Վիտուամ մեր ոչ է ճշգիւ քննել
զբնութիւն կամ զյատկութիւն զա-
նազան կերակրոց, զորս մարդիկ 'ի
կիր առնուն, և ոչ եւս 'ի ցուցանել
զնոցին ներգործութիւն 'ի վերայ զա-
նազան կազմուածոյ մարդկային մար-
մնոյ, այլ միայն է 'ի նշանակել զվնա-
սակարսխալանսինչ, յորս մարդիկ դիւ-
րապատրաստ են անկանիլ միշտ: Այս
սխալանք է երկու ինչ, այսինքն՝
քանակութիւն և որակութիւն կե-
րակրոց, և ցուցանել անդէն զներ-
գործութիւն նոցին 'ի վերայ առող-
ջութեան:

Արդարեւ չէ դիւրին հաստատել
զճիշտ քանակութիւն կերակրոյ պատ-
շաճ ամենայն հասակի, սեռի և կազ-
մուածոյ, սակայն զգուշաւոր խնամ-
քստ ամենայնի հարկաւոր է, և ու-
նել միշտ 'ի մօր զգեղեցիկ զայն կանոն
իմաստասիրաց, որ ասի. «Յամենայնի
հարկ է 'ի բաց կալ 'ի վերջին ծայրէ
և կաշնուլ միշտ զմիջինն, այսինքն՝ ըզ-
չափաւորն: Դ

Սարդիկ ոչ երբէք դիտեն 'ի չա-

փել կամ 'ի կշռել զկերակուր իւր-
եանց. քանզի բնութիւնն իսկ ուսու-
ցանէ ամենայն մարդոյ զժամանակ
քաղցու և ծարաւի և զչափ յագեցման,
միայն այս սահմանեալ կարգ բնու-
թեան թիւրի 'ի շուայտողն, որք ոչ
զժամանակ և ոչ զչափ որոշեն երբէք:
Թէ և գլխաւոր և գերագոյն կա-
նոն քանակութեան կերակրոց է չա-
փաւորութիւնն, որոյ չափազանցն
մեծ վնաս գործէ, սակայն որակու-
թեան կերակրոց արժանէ երկարաձիգ
խորհրդածութեան. քանզի բազում
են տարբեր եղանակք, որոց հնար է
վնասակար առնել զկերակուրն:

Աղանակ տարւոյ, որոյ երբեմն
գորով սաստիկ ցուրտ կամ ջերմ, ա-
պականէ զգերս արմտեաց կամ տըն-
կոց և ամենայն ինչ առնէ վնասակար,
այլ այս է գործ Ախատեսչին, զոր սի-
րով և գոհութեամբ տանել պար-
տիմք, սակայն իրչափ և իրպիսի պատ-
ժոյ արժանի են անգութ և անխիղճ
տուր և առողք ուտելեաց և ըմպել-
եաց, որք վասն շահախնդրութեան
անձին պէսպէս բաղադրութեամբ
ապականեն զվաճառ իւրեանց յորոց
եթէ ոչ զգուշացին, մեծ վնասք
պատճառին առողջութեան հասարա-
կաց:

Սեղէն կամ բանջարեղէն կերա-
կուրք յորժամ պահեսցին ընդ երկար,
չէ արժան ուտել, զի վնասակար է
յոյժ: Ամենայն անասնային գոյոցու-
թիւն և արմտիք դաւարեաց ունին
յատկութիւն նեխելոյ. եւ յորժամ
պահեսցին ընդերկար, նեխեսցին ան-
շուշտ զորս ուտելն մեծ վնաս պատ-
ճառէ առողջութեան:

Սիս ցաւագար կամ սառակեալ
անասնոց բնաւ մի ուտիցի, և ս և եթէ
դիպուածուլ իմն սպանեալ իցէ, որոյ
արիւնն մեռեալ գորով 'ի մէջ մտոյն

յոյժ փնասէ առողջութեան :

Անասունք կամ ընտանի բաղք , սագք , հաւք , խողք , և այլն , որք փակեալ մնան 'ի տան առանց չընկնայ 'ի բաց օդի , միս այսպիսեաց է դժուարամարս և ոչ այնպէս սննդարար որպէս կարծի 'ի բաղմաց : Այլեալ և ծխեալ միսք , որպիսի են կովու , ոչ խարի , խողի , ձկան , հաւու , և այլն , պահեալ յաւուրս ինչ կամ յամիսս , բազում անգամ պատճառեն բոր , քոս և այլ ախտ մորթոյ , որոյ դեղ է նախ 'ի բաց կալ յայնցանէ , և երկրորդ 'ի կիր առնուլ կաթն և բանջար և մարմնական կրթութիւն 'ի բաց օդի :

Սննդարար կերակրոց պարտ է լինիլ ոչ կարի հիւթալից , և ոչ կարի չոր և ցամաք : Օ՛ր հիւթալից կերակուրն թուլացուցանէ զամրակազմութիւնն և տկարացուցանէ զմարմինն : Որպէս փորձիւ տեսանեմք զի իգականք՝ որք կեան յաւէտ թէյիւ և այլ լոյծ կերակրովք , առհասարակ նուազ են և անկարող 'ի մարսել զսերտկամ զպնդանիւթ կերակուրս , յորմէ և յառաջ գան ախտք արգանդի և այլ փնասակար հետեւանք : Այլ չոր և ցամաք կերակուրն խտացուցանէ զթանձրագոյն մասն մարմնոյ և մածուցանէ զհիւթսրն , ուստի և պատճառի տապողա՛կան ջերմն , բոր , քոս և այլ փնասակար ախտք :

Բազումք արդէն խօսեցեալ են ըդ փնասակար ներգործութենէ թէյի , և այն ոչ միայն զլատթար տեսակէ նորա , այլ և զանխոհեմ կիրառութենէ : Օ՛ր բազումք սովորեալ են ըմպել զայս հեղուկ 'ի ժամ առաւօտու իւրաքանչիւր աւուր նախ քան զճաշելն իւրեանց , որով խաղառ բառնի քաղց նոցա , որ և անկասկած վրնասէ առողջութեան , Այլ թէ թէյն իցէ յընտիր տեսակէ և առցի չա-

փաւոր քանակութեամբ , ոչ կարի թանձր և ոչ կարի ջերմ , և ոչ դատարկ ստամբսիւ , ոչ ունիցի այնչափ փնասակար ներգործութիւն , այլ և գուցէ երբեմն ունիցի օգուտ ինչ :

Յորմէ հետէ հնարեցաւ արուեստակեալ խահարարութիւնն , ընդ նըմին և գոյացան բազում փնասակար հիւանդութիւնք և պէսպէս ախտք և ցաւք , քանզի ամենայն ինչ , որ պէսպէս բաղադրութեամբ յիւր խակահան բնութենէ փոխի առ այլ , անհրնար է այնր լինիլ անփնաս , զոր օրինակ 'ի հիւթոց արմատոց , բուսոց և տընկոց և տողոց յորժամ կաղմեն բմպելի ինչ , զիանդ միանգամայն փոխին զօրութիւնք և ներգործութիւնք նոցա : Այսպէս իմա և զբաղադրեալ կերակրոց , որք պատրաստին զանազան բաղադրութեամբ , առնելով զկուկամ բարկ համեմս , զզօրաւոր արգանակ , զհամեմեալ կերակուրս , աղեջուրս , թթուեղէնս և այլն , որք են կարի փնաս առողջութեան , մանաւանդ յաճախ ուտողաց , Վանզի այսօրիկ են գրգռիչ տրեան , յորդութեան մաղձի և մաղասի և զարթուցիչ ախորժակի անդր քան զչափ յագեցման , որք յաւէտ փնասեն : Այս սակաւ զգուշաւոր մտադրութի մեր պահանջէ և հեղուկ մասն սննդեան մերոյ , որ է ջուրն :

Չուրն , որ է զխաւորագոյնն 'ի հեղուկաց և կենսարար , կացուցանէ զլեճ մասն ջօրաւոր սննդեան մերոյ , 'ի յիջուցանել զճարաւ և 'ի կիր առնուլն յամենայն պիտոյս կենաց մերոց , պարտ է լինիլ ընտիր , յոյժ մաքուր և ազատ 'ի խառնուածոց օտար նիւթոց , զի յորժամ խառնեալ է ընդ այն օտար նիւթ ինչ , ծանրանայ և նշմարի 'ի գունոյ , 'ի հոտոյ , 'ի համոյ և 'ի ջերմոյ , կամ 'ի թոյլ զգայուն որպիսութենէ , վասնորոյ չէ տրտու երբեք անդդուլ զը-

տանել յընտրել զըսեր ըմպելեաց կամ
'ի պէտս կերակրողի իցէ այն թեթեւ
և առանց իրիք յատկացեալ գունոյ,
համոյ և հոտոյ, որ կարի վնասակար
է առողջութեան:

Ի որքոքիչ ըմպելիք, այսինքն՝ օղի,
զօրաւոր գինի և այլ արուեստակեալ
ջերմաբնոյթ ըմպելիք, թէ և 'ի զանա-
զան ժամանակս և 'ի զանազան տեղիս
բանիւ և դրով դատապարտեցան իւր-
բեւ վնասակարք, սակայն տակաւին
տեւեն, և գրեթէ հասարակաց ըմ-
պելիք են յամենայն ուրեք, որ և օր
աւուր առաւելու գործածութիւն
նոցին և յոչ ումեքէ խնայի երբէք,
յորժամ կարէտիկալ ծանր ծախուցն,
վասն որոյ 'ի զուր է միանգամայն և
վասն իմ, եթէ կամեցայց աշխատ լի-
նիլ և խօսիլ ինչ ընդդիմութեամբ,
միայն գուն գործեցից օգնել ամենե-
ցուն ընտրողութեամբ այնպիսի ըմ-
պելեաց, որ ոչ տացէ ումեք զիրա-
ւունս տրտունջ բառնալոյ դմէնջ:

Ոչ չափաւոր կիրառութիւն մա-
քուր և մեղմ ըմպելեաց վնասէ մար-
դոյ, այլ անչափն, և որ ինչէ 'ի վատ-
թար և յապականեալ տեսակէ:

Ի որքոքիչ ըմպելիք չեն մշտական ճա-
շակելիք, զի վնասեն ստամոքսի, անկարող
առնեն և թուլացուցանեն զմարմինն:

Ի ազումք կարծեն թէ՛ ծանր աշխա-
տասէրք առանց 'ի կիր առնելոյ զզօրա-
ւոր ըմպելիս՝ չկարեն տակալ երկար.
բայց սխալ է այս կարծիք յոյժ, զի փոր-
ձիւ տեսանի 'ի զանազան ազգս, որք
բնաւ ոչ ճաշակեն օղի, ոչ գգինի և ոչ
զայլ ինչ զօրաւոր ըմպելի, առաւել
տանին ծանր վաստակոց և երկար են
'ի կեանս քան զայնոսիկ որք սովոր են
'ի կիր առնուլ զայն յամենայն աւուր
եթէ նախ և եթէ զկնի վաստակոց
իւրեանց:

Օրոտուր ըմպելիք գուցէ տան

մարդոյ գործել առաւել քան զկարո-
ղութիւն իւր, բայց ոչ է այս տեսու-
ղական, զի փութով կորուսանէ նա
զկարողութիւն իւր, և կանուխ հա-
սանէ լքեալ հասակ ծերութեան:

Հացն է կարի հարկաւոր մասն սը-
ննդարար կերակրոյ մերոյ, զոր գրե-
թէ աշխարհ ամենայն 'ի կիր առնուն
և անթիւ մարդիկ առանց հացի չը
կարեն ապրիլ, վասն որոյ հարկ է
զամենայն զգուշաւոր մտադրութիւն
մեր նուիրել առ այս քաջառողջ և
սննդարար կերակուր, և ուշի ուշով
դիտել, զի իցէ այն անարատ և 'ի
մաքուր և յանփութ ցորենոյ պատշա-
ճապէս պատրաստեալ, և ազատ յա-
մենայն խառնուածոց քանդի բազում
հացարարք առ 'ի շահ անձին դիտեն
միայն հաճել զաչս հասարակաց քան
փոյթ տանիլ առողջութեան նոցա.
վասն որոյ ոչ խղճան երբէք խառնել
'ի նոյն զայլ վնասակար բազադրու-
թիւնս, որ զառողջութիւն հացին
փոխէ առ անառողջութիւն. ուստի
ճշտագոյն ընտրութիւն հացի այն է
զի 'ի մաքուր և 'ի նոր ցորենոյ պատ-
րաստեալ լիցի, ոչ կարի հաստ և ոչ
կարի նուրբ, և բարւոք եփեալ և
թրեալ:

Եւ և 'ի մէջ բուսեղինաց և պրո-
դոց բազում տեսակք, զորս մարդիկ
'ի տեղիս տեղիս 'ի կիր առնուն եփեալ
և անեփ փոխանակ հացի, յորոց ոմանք
են յոյժ սննդարարք և դիւրամարսք,
որք են որիզ, գետնախնձոր, ստեպղին,
ճակնդեղ, բողիկ, կաղամբ, չողգամ և
այլն: Եւ ոմանք սննդարարք, այլ քա-
մոտ և դժուարամարսք, որք են, ոլոռն,
սխեռն, բակլայ, ոտուլ, և այլն:

(Դարձանակութիւն):

ԺԱՄԱՆԵԿԱԳՐԱԿԱՆՔ

Ի 272 Յունիսի սարկուսագութեան
աստիճան ընկալան Կարապետ Յ.
Սարկուսեան Լրապկերցի և Կարա-
պետ Տ. Սինասեան Պարտիզակցի .

Սարկուսագ Սարգիս Պրուսացի
" " Յակոբ Կ. Պօլսեցի
" " Գրիգոր Տէրէվանցի (Ի Կեսարիոյ)
" " Սկրտիչ Տիգրանակերտցի
" " Սահակ Կ. Պօլսեցի
" " Պետրոս Ղուրտպէլէնկցի
" " Կարապետ Լրապկերցի
Տէր Սիւրթար քահանայ Սոկացի

Յովհաննէս վարդապետ .
Գաբրիէլ " "
Դանիէլ " "
Սաղաքիա " "
Սարգիս " "
Լմբակում " "
Սամբէ " "
Սիւրթար " "

Ս. Լթոռս իւր վարդապետ միա-
բանից թիւը աւելցնելով կը յուսայ
այն միայն ամեն աթոռապատկան պաշ-
տօնները անթերի և կանոնաւոր կեր-
պիւ կատարել , այլ և ձեռնհասու-
թիւն և միջոց ունենալ իւր մի ամե-
նալսեմ և նուիրական պարտքը կա-
տարելու , որ է ի պահանջիլ հարկին
եկեղեցական պաշտօնեաներ տալ Լճգ.
Վարչութեանը , և ժամանակ առ ժա-
մանակ քարոզիչներ ղրկել Հայաստանի
գաւառներն և այլ հայաբնակ քաղաք-
ներն ու աւանները , և այսպէս հայ-
ազգի ժողովուրդը միւրթարել հոգե-
ւոր միւրթարութեամբ : Սոյն նուի-
րական պարտուց կատարումը խիստ
զգալի է Ս. Լթոռոյս Լմեն . Եւս-
խաղահին և համօրէն առաքելական
Սլխալին համար , ուստի և քաջայոյս
ենք , որ ամենակարող աջակցութեամբ
Բարձրեւոյն պիտի յաջողուի պսակել
այս սուրբ իղձերը և փափաքները ի
հոգեւոր շինութիւն Լճգին և ի պայ-
ծառութիւն Հայաստանեայց առա-
քելական Ս. Եկեղեցւոյ :

Իսկ ի 42 ներկայ ամսոյս , ի տօնի
Պայծառակերպութեան Փրկչին մերոյ
Յիսուսի Բրիտոսի , կոչեցան յաստի-
ճան քահանայութեան և ի վարդա-
պետութիւն Եօթն սարկուսագուհի
և մի քահանայ , որոց անուանքն եւս
փոփոխեցան և են այսոքիկ .

— Լատինք , ամսոյս 13ին , գիշե-
րային նոր հրաշք մի գործեցին Բէթ-
ղէհեմի մէջ : Բառասնից այրը , որ ,
լատ վաւերական հրովարտակաց , ե-
րեք ազգաց (Հայոց , Յունաց և Լա-
տինաց) սեպհականութիւն է և հակա-
ռակութեւ պատճառաւ պարիսպը կի-
սաքանդ մնացած էր , գիշերը գաղտ-
նածածուկ ջանիւք նորոգեցին Լա-
տինք և երկաթեայ դուռն կախելով
զարմացուցին բոլոր Երուսաղէմը , փո-
խանակ ներկային 1865 թուականը ար-
ձանագրելով պորսպի վրայ , որպէս թէ
վաղուց շինած են : Եւս հրաշքը կա-
տարեցին այն գիշերը , երբ արդէն
բացասութիւն եղած էր իրենց , որ
բնաւ իրաւունք չունին Ս. Յակովբայ
տաճարին մէջ պատարագելու : Սակայն
անտարակոյս ենք որ , Տեղւոյս Վսեմ
Կուսակալի և երկուց միաբանութեց
կողմէն ձեռք առնուած միջոցներով ,
չուտով պիտի կործանի գիշերային հը-
րաշալիքը եւ ցերեկեան լուսով նոր
պարիսպ պիտի շինուի , իբրեւ սեպ-
հականութիւն երեք ազգաց :

ՅԱՆԿ

ՅՈՒՂՈՒՄ .

Ղառ ՚ի հանդիսի պարգեւաբաշխութեան .	145
Սուրբ Տեղեաց խնդիրը .	153
Կարգադրութիւն առողջութեան .	162
Ժամանակագրականք .	168

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

- Ա. Սիօնը ամէն ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ բաղկացեալ մէկուկէս ութածալ թղթով :
- Բ. Տարեկան գինն է երկու արծաթ Մէծիտիյէ , հանդերձ ճանապարհի ծախքովը կանխիկ վճարելի :
- Գ. Զատ տետրակ առնելու ժամանակ , պէտք է ամեն մէկ տետրին շորս դա-հեկան վճարել :